

Orijinal Makale / Original Article

**Feminist alternatif medyanın yarattığı yeni kadın kimlikleri:
Türkiye ve Tunus incelemesi**

***New female identities created by the feminist alternative media:
Inspecting Turkey and Tunisia***

Zeynep Banu DALAMAN^{a*}

^a*İstanbul Ayvansaray Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye*

^a*Department of Political Science and International Relations, Istanbul Ayvansaray University, Istanbul, Turkey*

MAKALE BİLGİSİ

Makale Hakkında

Geliş tarihi: 23 Mart 2021

Kabul tarihi: 08 Temmuz 2021

Anahtar kelimeler:

Feminist alternatif medya, feminizm, kadın kimliği, sanal kamusal alan.

ARTICLE INFO

Article history

Received: 23 March 2021

Accepted: 08 July 2021

Key words:

Feminist alternative media, feminism, female identity, virtual public sphere.

ÖZ

Kadın hareketi, Sanayi Devrimi, 2. Dünya Savaşı, Soğuk Savaş ve Neoliberalizm dönemlerinde ortaya koyduğu tepkisel değişimle tarihsel gelişimini sürdürmektedir. İçinde bulunduğumuz dijital bilişim ve küreselleşme çağında da yeni bir gelişim deneyimlemektedir. Dijital teknolojilerin yükselişi, internetin yaygınlaşması, sosyal değişimlerin sanal ortamlarda odaklılığına yol açmaktadır. Dolayısıyla sosyal değişim önermeleriyle kadın hak savunucuları da oluşturdukları bloglar, internet siteleri, e-dergiler ile farklı kadın grupları da bu sanal alana girmektedirler. Dijital ortamla karşılaşılan sosyal hareketler, kadın hak savunuculuğunu da farklılaştırmakta; tarihsel feminist hareketlerin ortaya çıkardığı taleplerini ekleyerek farklı kadın kimliklerini ortaya çıkarmaktadır. Son yıllarda kadın hak savunuculuğunun etkilemeye çalıştığı ve de etkilendiği önemli sosyal hareketliliklerden biri de Arap Baharı olarak kabul edilebilir. Ancak gerek Batılılaşma gerekse sekülerleşme deneyimlerine Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinden daha önce ulaşan Tunus ve Türkiye, kadın hak savunuculuğunun feminist alternatif medya yayın organlarında kendini göstermesi, bu sosyal hareketliliklere neoliberalizm ve küreselleşme bağlamında yeni kuşak kadın haklarını eklemeye çalışması, geleneksel feminist taleplerini bu sosyal hareketliliğin öncelikleri arasına alırmayı başararak öne çıkmaktadırlar. Bu çalışmanın amacı, özellikle yeni medya ile internetin yeni kamusal alan fonksiyonunun artmasından iyi düzeyde yararlanan bu iki ülke kadın hak savunuculuğunun feminist alternatif medya yayın organları aracılığıyla oluşturduğu yeni kadın kimliklerini incelemektir.

Atf için yazım şekli: Dalaman, ZB (2021). Feminist alternatif medyanın yarattığı yeni kadın kimlikleri: Türkiye ve Tunus incelemesi. *Yıldız Soc Sci Rev*, 7(1)36–57.

ABSTRACT

Women's movement continues the historical development it underwent during the Industrial Revolution, World War II, the Cold War, and the Neoliberal period with reactive changes. It's also experiencing new developments under the current digital information and globalization

*Sorumlu yazar / Corresponding author

*E-mail adres: banudalaman@ayvansaray.edu.tr

Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Türkiye, tarafından yayınlandı.

Telif hakkı 2021, Yıldız Teknik Üniversitesi. Bu, CC BY-NC lisansı kapsamında açık erişimli bir makedir. (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

era. The rise of digital technologies and the spread of the internet allow social change to occur with the digital environments as its focal points. Accordingly, this digital environment includes the blogs, internet sites, and e-magazines curated by women's rights activists with propositions of social change. The social movements encountered on the digital environment transform women's rights advocacy and build upon the historical demands of the women's movement to bring out new female identities. The Arab Spring can also be considered one of the social movements that the women's movement tried to influence, and got influenced by, in recent years. Despite, Turkey and Tunisia, the countries that experienced Westernization or secularization before the rest of the Middle East and North Africa, stand out in the self-manifestation women's right advocacy on alternative media, the attempt at including the new wave of women's rights to these social movements under the context of neoliberalism and globalization, and successfully allowing the inclusion of traditional feminist demands into the priorities of these social movements. This study explores how these two countries, that highly benefit from the emerging new role of the internet as a public sphere, saw women's rights advocacy creating new female identities using the feminist alternative media platforms.

Cite this article as: Dalaman, ZB. New female identities created by the feminist alternative media: Inspecting Turkey and Tunisia. *Yıldız Soc Sci Rev*, 7(1)36–57.

*“Feminist kimlikler genellik verilmez, elde edilir.
[...] Feminist kimlikler, feministler bir araya geldiğinde,
birlikte hareket ettiğinde ve diğer feministlerin yazdıklarını
okuduğunda oluşur ve pekiştirir.”
(Mansbridge, 1995, s. 29).*

GİRİŞ

1970'lerden itibaren ortaya çıkan ve hızla gelişen bilgisayar teknolojileri 1980'lerden sonra ortaya çıkan 1 elektronik haberleşmenin yaygınlaşması, 1990'lardan sonra ortaya çıkan internet ağları ve teknolojileri, 2000'lerden bu yana güçlü teknoloji üzerinde kendisini somutlaştıran yeni bir küreselleşme modelini insanoğluna sunmaktadır. Bu teknolojik altyapı; ekonomik – ticari faaliyetleri, kamu otoriteleri ile vatandaş arasındaki resmi ilişkileri, eğitim – öğrenme faaliyetlerini, kültürel etkinlikleri, para – kredi piyasalarını ve nihayet sivil toplum faaliyetlerini kapsayan, karmaşık bir toplum modeli ortaya çıkarmaktadır. Bu toplum modeli, çok dilli ve kültürlü sanal ağlarla sosyal ilişki biçimleri ve kanalları üretmektedir. Sosyal medya olarak adlandırılan bu ağlar literatürde “yeni kamusal alan” olarak da yorumlanmaktadır. Kavramın tanımlanmasında, literatürde önemli yere sahip Jurgen Habermas, toplumsal yaşamda kamuoyu adı verilen özel bir alana işaret etmekte ve kamuoyunun devlet tarafından kullanılan kamu gücünü kuşattığını, etkileyebildiğini belirtmektedir. Habermas'a göre; kamuoyu bireylerin ve grupların eleştirel söylemleriyle oluşturduğu bir zemine dönüştüğünde ilkinde göre “yeni” bir varlığa dönüşerek ayrılmaktadır (1962/2003, ss. 90-91). Aslında Habermas, bireylerin eleştiri, talep ve fikirlerini seçtikleri kişilere ya da gruplara aktarabilmesini özel hayatının bir tercihi görmektedir. Ama vurguladığı; bireylerin ve tercihlerinin çoğalarak Antik Yunan'la başlayan devlet erkine dayalı kamusalığın nötr kalamayacağı bir gövde oluşturmasıdır (Habermas, 1962/2003, s. 48).

Ağ toplumunun kamusal alanlaşma süreci üzerine yapılan nitelermelerin içinde literatürde çokça benimsenenlerden biri Manuel Castells'in “enformasyonel kapitalizm” kavramıdır. Bu kavram yeni bir sosyal düzen arayışını ifade ettiği gibi yeni bir kalkınma biçimini de anlatmaktadır. Castells, küreselleşme ile birlikte kapitalizmin genişleme sürecinde olduğu ve enformasyon yayılımının enformasyonizm adını verdiği bir akıma dönüştüğü çıkarımlarını yapmakta ardından bu iki değişimin birbirinden ayrılamaz olduğunu belirterek, enformasyonel kapitalizm kavramını ortaya atmaktadır. Ancak enformasyonel kapitalizme toplumların, tarihleri, kültürleri ve kurumlarının farklılıklarına bağlı olarak, farklı tepkiler verdiklerini belirtmektedir (Castells, 1996/2008, s. 24).

İnsan haklarının tanınması, uygulamaların iyileştirilmesine yönelik tüm bireysel ve sosyal taleplerin gerek fizik yaşamda gerek sanal yaşamda daha fazla kentlileşmesi ve daha dinamik hale gelmesi, yaşanan hızlı değişimin iki temel özelliğidir. Bu taleplere dayalı sosyal hareketlerin kazandığı ivmenin ana dinamiği hızlı ve yaygın teknolojidir.

Feminizm gibi insan hak savunuculuğu ekollerinin hem fiziksel hem de sanal alanda hızla kamuoyu oluşturma, protestolar gerçekleştirebilme, hak engelleyici kişi ya da kurumları engelleyebilme gibi olanaklar yanında fizik mekanlarda eylem başlatabilme, sokağa çağırabilme fırsatları bu teknolojiler sayesinde gerçekleşmektedir.

Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde ortaya çıkan “Arap Baharı”, Türkiye'de “Gezi Direnişi”, Fransa'da “Sarı Yelekliler”, ABD'de “Wall Street'i İşgal Et” gibi yeni toplumsal hareketlerde kadınlar, interneti etkin eylem aracına dönüştürerek, iletişim mecraları oluşturarak önemli roller üstlenmişlerdir. Bu girişimler kadınların, ana akım medyada taleplerine yer bulamamalarından kaynaklanmıştır. Alternatif medya ise seslerini duyurabilme, sorunlarını anlata-

bilmeleri olanağı sağlaması nedeniyle sanal kamusal alana dönüşüm tartışmalarına konu olmaktadır.

Arap Baharı olarak adlandırılan sosyal hareketler, önceleri gelişmiş ülkelerde başlayan ve biraz bu kategorideki ülkelere mahsus görünen Wall Street’i İşgal Et eylemlerine benzetilmektedir. Ama onu farklı kılan, gelişmekte olan veya geri kalmış kabul edilen ülkelerde ortaya çıkmasıdır. Günümüzde gelişen dijital teknolojilerin sayesinde farklı coğrafyalardan ülkeleri hızla etkileyebilen küresel ivme, yeni örgütlenme biçimlerinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Bu hareketlilik, gelişmiş ülkelerde yaşanan benzerleri gibi alternatif medya yayın organları ve sosyal medya yani yeni kamusal alan, etkili ve öncelikli kanal, kitleselleşme için sanal sivil araç, sanal örgüt olarak kullanılmıştır. Feminizmin bu hareketliliğin ortaya çıkması ve gelişimindeki önemli etkisiyle birlikte farklı kadın kimliklerinin kadın hareketine eklendiği görülmektedir.

Arap Baharı, kelime anlamıyla Arap ülkelerinin bulunduğu ve sadece Arap ülkelerinde görülen değişimleri kastediyor gözüke de Akdeniz coğrafyasında bulunan ülkeleri de etkilemiş durumdadır. Domino etkisi denilebilecek bir motivasyonun olup olmadığı tartışılabilir. Ancak Akdeniz havzası ülkelerinde 2. Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş döneminde bu ülkelerde içten içe muhalefet yeşermiş, isyan ve sokak hareketleri görülmüştür. Soğuk Savaş sonrasında yaşanan değişim ise müzakereci demokrasi taleplerinin ilk adımları kabul edilebilir. Arap Baharı, küreselleşme ile hızlanan bu değişime katkıda bulunmuştur. Bu ülkelerdeki aktivistlerle gelişmiş ülkelerdeki aktivistleri teknoloji bir araya getirmiştir. Arap Baharı, gelişmiş ülkelerdeki talepleri ve demokrasi deneyimlerini inceleme fırsatı vermiştir. Dolayısıyla Arap Baharı’nın daha önceki deneyimlerde sadece Arap tipi demokrasi talepli görünümünden uzaklaştırılan yeni talepler ve yeni aktivizm türleri söz konusudur. Feminizm talepli aktivizmi Arap Baharı etkisini Akdeniz ülkelerine yayan gelişmeler içinde yeni bir alan kabul etmek mümkündür (Kılıçaslan, 2020, ss. 38-39).

Arap Baharı’nın yaşandığı ve tarihsel muhalif akımları çeşitlendiren türlerin eklendiği bazı ülkeler diğerlerine göre bu değişime özel reaksiyonlar gösterebilmiştir. Bu sürecin nedenlerinden biri sekülerleşme deneyimi yaşanmasıdır. Türkiye ve Tunus bu bakımdan benzeşen iki ülkedir. Sekülerleşme ve Batılılaşma deneyimi ile birlikte kentleşme, kentlileşme, sivil toplumculuk, hak savunuculuk, feminizm gibi olgularda, diğer bölge ülkelerine göre bu ülkeler daha önce tanışmışlardır (Özkoç, 2019, s. 683).

Nitekim Türkiye ve Tunus’ta tarihsel olarak kamusal alanda var olan kadın hareketi, alternatif medya ve sosyal medyayı kullanarak, devlet kaynaklı kamu otoritesi ve toplum kaynaklı ataerkil ilişkiler karşısında seslerini duyurdukları yeni sanal bir kamusal alanı kullanan bir harekete dönüşmüştür. Bu iki ülkedeki kadın örgütlenmelerinde kullanılan feminist alternatif medya yayın organlarına ait

e-dergiler, bloglar, internet siteleri ve onlara bağlı sosyal medya yayın organları, yeni sanal kamusal alan ve onun yarattığı yeni kadın kimliği ile ilgili kapsamlı inceleme yapma olanağı vermektedir.

Çalışmanın literatüre katkısı ise Türkiye ve Tunus’ta kadın hareketleri bağlamında feminist alternatif medya mecraları olarak tanımladığımız web siteleri, bloglar, sosyal medya (özellikle Facebook sayfaları) kullanımları aracılığıyla yeni kadın kimliklerinin oluştuğunu iddia etmesidir. Çalışmada incelenen gerek küresel sosyal hareketliliklerde gerekse Arap Baharı sosyal hareketliliğinde etkin olduğu kabul edilen olgu; Türkiye ve Tunus’ta kadınların alternatif medya uygulamalarında benzeyen ya da ayrışan noktalarıdır.

Türkiye ve Tunus’ta kadın hareketinin kurumsalmış yapısının tarihi dalgalar ile açıklanabilir ve karşılaştırılabilir olması bu ülkenin önemli iki noktasıdır. Bunun yanında, iki ülkede kadın hareketine odaklanmış çok sayıda yeni çalışmayla karşılaşılmaktadır (Dalaman, 2020; Davaz, 2014; Hogan, 2017; Moghadam, 2018; Mulrine, 2011). Bu bilimsel çalışmalar, iki ülke bağlamında, siyaset bilimi için karşılaştırmalı ve detaylı araştırma fırsatı getirmektedir.

Türkiye’nin farklı etnik ve dini kimlikleri içeren heterojen yapısı karşısında, Tunus’un etnik ve dini orijinden homojen nitelendirilebilecek özelliğini karşılaştırmak handikap görünse de; iki ülkedeki kadın hak savunuculuk hareketleri ve örgütlenmelerinin benzer tecrübe ve yapılar ortaya çıkardıkları görülmektedir (Dalaman, 2020, s. 365). Türkiye, nüfus bakımından Tunus’tan yedi kat büyük olmasına rağmen, kentli nüfus, eğitim gibi demografik; ataerkillik düzeyi gibi sosyolojik nitelikleriyle benzeşmeler sağlamaktadır. Bu benzeşme iki ülkede benzeyen feminist örgütleri aracılığıyla yeni bir kamusal alan ortaya çıkarmıştır. Nitekim feminist alternatif medya (FAM) yayın organlarında yapılacak inceleme, bu kanıyı güçlendiren veriler sağlamaktadır. Downing’in (1988, s. 165) tanımıyla sanal kamusal alan “birçok alternatif medyanın ocağı” niteliği taşımaktadır.

Çalışma yönteminde, Tunus ve Türkiye’de kadın hareketlerinin örgütlenmesinde kullanılan farklı alternatif medya mecralarında araştırılması ile elde edilebilen bulgular üzerine odaklanılmıştır. Kadın sorunlarını seslendirmek için kullandıkları alternatif medya araçları (blog, web sitesi, web portal, sosyal medya,) incelenmiş, kadın örgütlenmesine katkı sunan sosyal medyanın bu internet platformları yanında ayrı bir öneme sahip olduğu, hedef kitleye ulaşmakta destekleyici rol üstlendiği gözlemlenmiştir. Çalışma kapsamında, belirlenen kadın örgütleri sınıflandırılarak (dernek/vakıflar, bağımsız kişi/gruplar ve bağımsız medya grupları), web sayfaları/ yazar blogları araçlarıyla kadın sorunlarına yaklaşımları, hangi konuları kadın sorunları ile ilişkilendirdikleri ve kadın sorunlarına dair ortaya çıkardıkları çalışmalar tartışılmıştır. Birinci bölümünde feminist alternatif medyanın tanımlanması yapılmış, ikinci bölümde

Türkiye ile Tunus'ta yayınlarda kurgulanan feminist medyanın tarihsel analizi yapılmıştır. Böylece feminist alternatif medya yayın mecralarının kullanımında; iki ülkede bir önceki kuşakta farklı ya da iki ülkede aynı özelliklerde yeni kuşak kadın kimliğinin çıktığı düşünülmektedir.

FEMİNİST ALTERNATİF MEDYA (FAM)

Ana akım medyanın alternatif medyadan ayrıldığı noktaların neler olduğuna bakıldığında, temel ve tali farklılıklar olarak bir değerlendirme yapmak olasıdır. Temel ayırım, ana akım medyada sesini duyurma konusunda engellerle karşılaşan FAM tarafından alternatif medyanın çare olarak görülmesidir. Diğer bir farklılık ise tali olarak başlamıştır. FAM, ana akım medyada görüşleri yer alabilse bile alternatif medyanın daha fazla kitleye yayılım sağlama olanağını keşfetmiştir. Üstelik görüşlerini sansürlemek zorunda kalmadan, daha sert ifadelerle aktarabildiği yeni bir alan olarak kullanılabile olanağı elde etmiştir (Waltz, 2005, s. 2).

Downing'in (2001, ss. 38-56) alternatif medyayı "daha gelişmiş medya" kabul etmesinin beraberinde yaptığı bir tespit de bu meyanda önemlidir. Downing alternatif medyayı daha radikal görmekte ve *genellikle küçük ölçekli ve çok değişik formlarda egemenlerin politikalarına, uygulamalarına vizyon öneren, değişime zorlayan bir model* [vurgu eklenmiştir] olarak kabul etmektedir.

Atton ise benimsediği bu yaklaşımla Downing'in ortaya koyduğu alternatif medyaya ilişkin karşı duruş, teklik ve radikallik sorunlarının yeni sosyal hareketlerin alternatif medyası yönelimiyle açıklığa kavuşabileceğini belirtmektedir (Atton, 2002, s. 21). Atton, medya teorilerinin alternatif olabilecek yeni ve kapsamlı bir teori arayışındadır. Politik alanda eskisinden daha çok radikal değişken olduğunu vurgulamaktadır. "Direniş medyası" olarak adlandırdığı bu teorik önerme, elektronik medya araçları kapsamında bulunan bloglar, web sayfaları, video kanallarının yeni bir gerçeklik olmakla beraber toplumda radikal değişime yol açmayabileceğini belirtmektedir.

Bu esnek teorik bakış medyanın sosyal ağları dönüştürdüğüne dikkat çekmektedir. İletişim araçlarında yaşanan değişim iletişim ağlarını da çeşitlendirmektedir ve internet üzerinden yayın yapan sosyal ağlar bu iletişimsel değişimi benimsemiştir. Sosyal ağlar bu araçlarla güçlenmekte, etkinliklerini artırabilmektedir. Nitekim yaşanan teknolojik ilerleme ücra bir yerde meydana gelen olayın videosunu saniyeler içinde ağa yükleme ve milyonlarca insana izletme fırsatı vermektedir. Üstelik bunu yapan kişinin teknoloji konusunda eğitiminin olması gerekmemektedir. Bu eylemi yapan kullanıcının bir okul mezunu olmak, kullandığı kanala ya da ağa ücret ödemek gibi kısıtları olmadan bu gücü kullanabiliyor olmasına odaklanan Atton (2002, ss. 7-8) radikal değişimin ilişki ve süreç yönlerinin öne çıktığını belirtmektedir.

Yaşanan değişimin etkilediği bir başka alan ise alternatif medyanın içeriğindeki zenginleşmedir. Ekonomik, politik,

sosyal, kültürel temalar sosyal ağ ve platformların envanterini büyütülmüştür. Herhangi bir konuda herhangi bir kişi ya da örgüt hiç ara vermeden yayın yapabilmektedir. Yayıncı, yazar, sayfa, yayın kanalı, yayın mecrası gibi sınırlamalar bulunmamaktadır. Üstelik bu unsurların hepsi herkesin ve her temanın dahil olabildiği bir katkı özgürlüğü sunmaktadır. Doğal olarak Feminist hareketler tarafından bu değişim erken denilebilecek bir zamanda keşfedilmiştir. Kırk yılı aşkın bir zamanda Feminist hareket, klasik medya dönemi kabul edilebilecek yüzyılı aşan döneminden daha fazla kartpostal, dergi, broşür gibi içeriği alternatif medya aracılığıyla milyonlarca insana sunabilmiştir (Dalaman, 2020, s. 171).

Lievrouw (2011), yeni kuşak sosyal hareketleri, çağımızın dijital aktivistlerinin sosyal medyayı kullanmalarından kaynaklanan etkiler olarak tanımlamaktadır. Bu yüzden yeni sosyal hareketler, dijital aktivizm ile ortaya çıkan değişim incelenmeden ele alınamaz durumdadır. Zira dijital aktivizm ile alternatif medya birbiriyle bağlantılıdır.

Dijital aktivizm ve alternatif medya üç temel tema etrafında çerçevelenmektedir. İlk olarak alternatif ve aktivist yeni medya projeleri oldukça kapsamlı ve büyük olarak tanımlanmaktadır. İkinci olarak toplum geneli ve buradaki ana akım kültürün yönünü izleyerek duruşlarını belirlemektedirler. Son olarak, eylemciler sosyal değişimin araçlarıdır (Lievrouw, 2011, s. 59). Lievrouw, bu üç temayı eğilim, duruş ve dönüşüme aracılık olarak tanımlamakta ve "alternatif ve aktivist yeni medya için bir tür çerçeve" kabul etmektedir. Lievrouw bu şekilde alternatif medyanın insanların ihtiyaçlarını karşılayabilen bir araca dönüşümünden bahsetmektedir (Yegen, 2018, s. 107).

Feminist alternatif medya araştırması çerçevesine dahil olan bütün alternatif medya yayın organlarında şu kriterler aranmaktadır: Gerçek ve doğru haber üretilmesi, bütçe kaynakları ve harcama, sürdürülebilirliği sağlama, profesyonel kadro, gönüllülük ve katılımcılık biçimi, değişik kesimleri, siyasal sistemlerde temsil edebilmek. Lievrouw 'un tanımladığı ve kuramlaştırdığı alternatif medya ve alternatif aktivizme bakış açısına dayanan yaklaşımlar katkıda bulunmaktadır.

Kadın hareketleri yeni sosyal hareketler bağlamında değerlendirildiğinde daha küçük ölçeklidir. Genellikle kültürel ya da sembolik değerleri destekleyen grup kimlikleri üzerine odaklanmıştır. Dolayısıyla, sanal kamusal alanda ortaya çıkan çevrimiçi kadın örgütlülüğü ve dijital aktivizmin tamamı üç ana temayla bağlantılı olarak değerlendirilebilir. İlk feminist alternatif medyada oluşumların eğilimi veya büyüklüğü; ikincisi ana akım topluma ve kültüre göre hareketlerin ve oluşumların duruşu ve son olarak, bu oluşumların eylem niteliğinde olması veya aktivizme neden olması şeklinde kategorize edilerek incelenebilir (Lievrouw, 2011, s. 59). Çalışmada, bu üç temel tema doğrultusunda Türkiye ve Tunus'ta kadın hareketleri bağlamında oluşan feminist alternatif medya yayın organları analiz edilecektir.

TÜRKİYE VE TUNUS'TA FEMİNİST MEDYANIN TARİHÇESİ

Toplumun eril kodlarla tanımladığı iktidar ve iktidar tarafından belirlenen normlar açısından bakıldığında medya, bu toplumsal dizinin bir parçası olduğunu sürekli hissettirmiştir. Medyanın eril ve ayrımcı, tekçi dili karşısında kadın medyası, alternatif medya içinde yer almış ve gelişmiştir (Yanıkaya, 2014, s. 54).

Nancy Fraser, konvansiyonel medyanın toplumu temsil etme rolünü üstlenmesinin alternatif medya için de bir alan doğurduğunu, toplumdan ayrılan karşıt, muhalif insanlar, kitleleri temsil eden bir rol üstlenmeye çalıştığını belirtmektedir. Nancy Fraser, ABD'de yirminci yüzyılın sonlarında beliren “karşıt-halk” denilen kitleleri temsil etmeye soyunan alternatif medyanın, sosyal ağlarda ve internet platformlarında aktörlere ve adreslere dönüştüğünü belirtmektedir. Feminist hareket de bu değişime uygun olarak kendi aktör ve adreslerini ortaya çıkarmıştır (Fraser, 2004, s. 118).

Fraser, yeni olarak betimlediği araçlar, aktörler ve adreslerde, işitsel ve görsel mecralarda Feminist hareketin yine, yeni sayılabilecek bir dil ve örgütlenme modelleri oluşturabildiğini ileri sürmektedir. Zira erkeklerin bakış açısını yansıtan geleneksel medya karşısında kadınlık halinin sorunlarına odaklanan medya olma sorumluluğu aslında daha gelişmiş bir dil ve örgütlenme modeli sunma çabasına dönüşmüştür. Bu karşıt ama daha özenli dil ve örgütlenme modeli Feminist Hareket'in duruşunu yansıtmaya odaklanmıştır (Yanıkaya, 2014, s. 59).

Feminist medya kendi içinde kadın örgütlerine farklı yayın seçenekleri sunmaktadır. Bu seçenekler kanallar, web siteleri ve sosyal medya hesapları olarak görünür durumdadır. Ama dikkat çeken başka bir özellikleri de Feminist sosyal ağ örgütlenmelerinin yayınlarında, kendileriyle organik bağları bulunmayan diğer Feminist hareketlerinin örgütleri ve yazarlarına yer vermeleridir. Bu esneklik aynı zamanda karşılıklı iletişim ve etkilenme üretmektedir. Kadın örgütleri, kendilerine ait olmasa da feminist alternatif medyada kolaylıkla seslerini duyurabilmektedir. Ancak bu durumu Berna Yanıkaya, tasnif edilmesi gereken bir olgu olarak görmektedir. Yanıkaya'ya göre kadınlara hitap eden medya “kadınlara yönelik medya”; feminist yazar ve örgütlerin seslerini duyurabildikleri medya ise “kadınlar için medya” olarak tanımlanmalıdır. Bu çalışmada Yanıkaya'nın tasnifi dikkate alınmakta, kadınlara yönelik medya dışarıda bırakılmaktadır.

Kadınların mevcut düzen tarafından dikkate alınması için gerçekleştirilen yayınların da dikkatle değerlendirilmesi gerekmektedir. Her ne kadar feminist örgütler ve yazarlar, feminist alternatif medyada seslerini duyurabilseler de sanal dünyanın dışında da faaliyetleri bulunan, somut varlıklardır. Onlar faaliyetleriyle, kadınların toplumsal cinsiyet rollerini tartışmakta, siyasal ve sosyal haklar talep etmektedirler ve bunlar için eylemler, yayınlar gerçekleştirmektedirler.

Feminist alternatif medya bu etkinliklerini duyurdukları, yorumladıkları mecralardır. Ama geniş anlamıyla kadınlara yönelik medya da çocuk bakımı, eğitimi, kadınların ev becerilerinin geliştirilmesi gibi amaçlara hitap eden yayınları da bulmak mümkündür. Bu anlamda kadınlara yönelik bir medyanın feminist alternatif medya sayılabilemesi için toplumsal dönüşümü talep eden, mevcuda eleştiri getiren, kadınlara yönelik politikalara odaklanan bir yayın çizgisi bulunması zorunludur. İlkinde bulunan reformist, uzlaşmacı çizgi yerine topyekün değişim talebi olması feminist alternatif medya için onusuz olamayacak bir özellik kabul edilmektedir (Yanıkaya, 2014).

Kadın hareketlerinin aynı zamanda feminist oldukları yönünde bir karışıklık da bulunmaktadır. Kadın hareketlerinin kadınlar için mutlaka hak talebinde bulunması gerekmemektedir. Dolayısıyla kadınların kendi aralarında ya da kadınla toplum arasında iletişimine odaklanan bir yayıncılığın feminist yayın kabul edilmemesi söz konusudur.

Kadın hareketleri ile feminist olanlar karşılaştırıldığında hangisinin neye karşılık geldiğine yönelik bir karmaşa söz konusudur. Öncelikle, içinde kadınların yer aldığı ancak doğrudan doğruya kadınlar için hak talebinde bulunmayan hareketler arasında ayırım zorunludur.

Feminist hareketler bu ayırma özellikle dikkat çekmektedirler ve kadın hareketleriyle feminist hareketlerin temsil açısından önemli bir ayırım olduğunu savunmaktadırlar. 1970'lerde ortaya çıkan “kadın hareketi” önceleri “kadınların kurtuluşu” temasıyla ve feminist hareketlerle doğrudan bağlantılı kabul edilerek tanımlanmaya çalışılmıştır. Ancak feminist hareketler her ne kadar olabildiğince çok kadın hareketini çatıları altında toplasalar da müstakil olarak bu alt hareketlerin feminist hareketi tek başına temsil ettiği düşüncesine karşıdırlar. Bu açıdan bakıldığında kadın hareketi de bir çatı kavram olarak feminizmle organik ilişkisi olsun olmasın; sosyalist, lezbiyen, emekçi, siyahi, Kürt vs. kadın hareketlerini içermektedir. Arap Baharı içinde yer alan kadın hareketleri de bu şekilde tasnif edilmektedir (Fougeyrollas-Schwebel, 2009, ss. 172-173).

Türkiye'de kadın hareketleri ve yayıncılığı

1868'de Terakki Gazetesi'nde, önce Osmanlı toplumunda kadınların yerini eleştiren yazılar yayınlanmıştır (Çakır, 1996, s. 23; Tekeli, 1982, ss. 196-197). Bu gazete kadın haklarından söz eden ilk gazetedir. Gazete aynı zamanda “Muhadderat” adında bir kadın eki de yayınlamıştır. Kadınların toplum hayatında aktif rol almasını talep eden “Şüküfezâr” Osmanlı basın tarihinde kadınlar tarafından çıkarılan ilk dergidir. İlk sayısında amaçlarının “saçı uzun, aklı kısa” imajını yok etmek olduğu ifade edilmiştir (Dalaman, 2021, s. 16).

Osmanlı'da kadınların kendilerinin ve haklarının toplumda farkına varılması için çıkarılan yayınların tarihsel olarak başlangıcını daha eskiye götürmek mümkündür. Zira 1845'te ilk kadın dergisi yayınlanmıştır. Rumca yayınlanan *Kpseli* (Petek) isimli bu dergi 34 sayı çıkarılmıştır.

1862 ve 1863'te Ermenice Gitar ve 1905 tarihli *Dzağig* (Çiçek) dergileri yayınlanmıştır. Bu dergileri 1919 yılında Ermenice yayınlanan *Hay Gin* (Ermeni Kadını) izlemiştir. Bu dergi 13 yıl yayında kalmıştır (Bilal & Ekmekçioğlu, 2006).

Kadınlara yönelik dergilikte önemli bir aşamada ilk defa bir kadın örgütünün dergi yayınlamasıdır. Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti tarafından yayınlanan Kadınlar Dünyası, 1913 ile 1921 arası yayınlanmıştır.

Serpil Çakır Cumhuriyet öncesi kadın dergiciliğine yönelik çalışmasında 40'ı aşkın derginin yayınlandığını belirtmektedir (Çakır, 1996, s. 8). Çakır'a göre bu dergilere gelen mektuplar dikkat çekicidir ve dönemin kadınlarının gündemi hakkında bilgi vermektedir. Öncelikle mektup yazarlarının çoğu kendi adlarını kullanmak yerine takma ad kullanmayı tercih etmektedir. İkinci olarak, mektuplarda birinci tekil şahıs dili kullanılmaktadır ve haklarının, taleplerinin kamuya ulaştırılmasını amaçlıdır.

Osmanlı Dönemi'nde kadınlar tarafından yayınlanan ve alternatif medya olarak kabul edilebilecek gazete ve dergiler için çok çeşitli kaynaklar mevcuttur (Aşa, 1989; Toska vd., 1992). Orijinaler eski harflerle Osmanlıca olan belli başlı kadın dergileri Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları'ndan “yeni harflerle” hazırlanarak arşive konulmuştur. Bu eserler arasında bulunan 1880 tarihli “Aile”, 1921 tarihli “Hanım”, 1919 Ocak ayından Mayıs ayına kadar yayınlanan “Genç Kadın”, 1908 ve 1909 yıllarında yayınlanan “Kadın”, 1918-1919 tarihli “Türk Kadını”, 1895'ten 1908'e kadar yayınlanan “Hanımlara Mahsus Gazete”, 1925-1927 tarihli “Kadın Yolu” (Türk Kadın Yolu), 1913'ten 1921'e kadar yayınlanan en uzun süreli yayın olan “Kadınlar Dünyası” eserleri incelenebilmektedir (Dalaman, 2020, s. 151).

Osmanlı dönemi dergileri içinde radikal sayılabilecek Kadınlar Dünyası dergisinin ayrı bir yeri bulunmaktadır. Bunun nedeni derginin örgütlü bir yapının yayın organı olma niteliği taşımasıdır. Ayrıca yazarların düşünceleri, istekleri ve feminizme yaklaşımlarıyla konumlandırılacak bir yayındır. Serpil Çakır, 1913'te yayın hayatına başlayan bu derginin tüzüğünde; kökenine bakılmaksızın bütün Osmanlı vatandaşı kadınları asil, yabancı kadınları yedek üye olarak kabul ettiğini ve Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin (Osmanlı Kadınının Hukukunu Savunma Derneği) yayın organı olarak çıkarıldığını belirtmektedir. Bu yayın kendi döneminde yayınlanan dergiler arasında “feminist” olarak sayılabilecek tek dergi sayılmaktadır (Çakır, 1996, s. 57). Okurlardan gelen anonim mektupları yayınlayan dergiyi feminist medyanın ilk örneği olarak sınıflandırmak mümkündür (Yanıkaya, 2014, s. 64).

Tarihsel olarak bakıldığında, 1920 ile 1960 arası dönemde kadın hareketlerinde birinci dalgadan ikinci dalgaya geçiş olarak değerlendirilebilecek gelişmelerden bahsedilmektedir. Bu dönemde Türkiye'de 1920 ile 1960 arası zaman dilimi, kadın hareketlerinin birinci dalgadan ikincisine geçiş dönemi olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'de geçiş döneminin

1935'ten itibaren başladığı kabul edilebilir. Bu tarihte kadına yönelik yayınların önemli kısmı moda, ev becerileri ve cumhuriyetin ilk yıllarında çok vurgulanan cumhuriyet kadını profiline yönelik yazılara odaklanılmıştır. Bu yönde yayın yapan dergilerden öne çıkanları; 1932'de yayınlanan El Emekleri, 1934'te yayınlanan Cumhuriyet Kadını ve Salon, 1936'da yayınlanan Moda Albümü, 1937'de yayınlanan Eviş, 1940'ta yayınlanan Kadınlar Âlemi 1944'te yayınlanan Asrın Kadını ile 1948'de yayınlanan Hanımeli dergileridir. Bu dergilerin neredeyse tamamında eril toplumla kadını barıştırmaya, yan yana getirmeye amaçlayan ve çoğu erkekler tarafından çıkarılan yayınlardır. 1950 – 1960 arası dönemde ise yayınlanan dergileri de şu şekilde sıralamak mümkündür:

1952'de yayınlanan Resimli Hayat, 1955'te yayınlanan Evim, 1957'de yayınlanan Kadın Sesi, 1958'de yayınlanan Sim ve 20, 1960'ta yayınlanan Aile, 1962'de yayınlanan Moda, 1963'te yayınlanan Anne, 1963'te yayınlanan Yuva, 1964'te yayınlanan Ana, 1964'te yayınlanan Elishleri, 1969'de yayınlanan Ayşe dergilerini saymak mümkündür. Ayrıca yine bu dönemde fotoroman furyası başlamış, birçok çalışma müstakil ya da gazete eki olarak yayınlanmıştır. Bunlar da dolaylı olarak kadına yönelik yayınlar kabul edilebilir (Dalaman, 2020, s. 153).

Kadın örgütlerinin sayısı ve niteliği 1970'lerde artmaya başlamış, bu örgütlerin öne çıkanlarından İlerici Kadınlar Derneği (İKD), 1975'te Kadınların Sesi isimli dergiyi yayınlamaya başlamıştır. 1980'e kadar Türkiye genelinde 33 şubesiyle ve on beş bin civarında üyesi ile İlerici Kadınlar Derneği birçok kampanyaya imza atmıştır. Derneğin emekçi kadınların örgütü olarak kendisini tanımlaması ve üye kadınlara yönelik, kadın hakları ve siyasal kültür konularında eğitimler düzenlemesi, Türkiye kadın hareketi açısından önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir (Demiray, 2011, s. 193).

Bu dönemde öne çıkan örgütlerden biri de Kadın Dayanışması'dır. Bu örgüt, kadın hareketini bölmekle, bölücülükle itham edilmiştir. 1977'de yayınlanan Kadın Dayanışması, kendisini “barış demokrasi eşitlik mücadelesinde; aylık siyasi kadın dergisi” olarak tanımlamıştır. Emel Akal Aslan bu hareketin, İKD'den ayrılan bir grup tarafından oluşturulduğunu belirtmektedir. Burada temel farklılık, Kadın Dayanışması'nın kendi adıyla yayınladığı dergi etrafında toplanan, tüzel kişiliği olmayan bir oluşum olmasıdır (Akal Aslan, 2001, ss. 462-463).

İKD, farklı siyasal akımlardan görüşlere sahip heterojen yapıya sahiptir ama bunlardan Türkiye Komünist Partisi (TKP) üyesi olanla, etkinlik ve söylemleri ile öne çıkmıştır. Dönemin siyasal atmosferinde bu durum (Akal Aslan, 2001, s. 460) 1978'de Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılmasına yol açmıştır. Ancak dernek 1980 darbesine kadar faaliyetlerine zorlukla da olsa devam etmiştir. 1983'te yeniden yayınlanmış, 1986'da yayınına son vermiştir. 1987'de ise İngilizce tek sayı olarak yayınlanmıştır (Davaz Mardin, 1998, s. 245).

Akal Aslan, İKD'nin, TKP talimatıyla kurulmadığını, bilakis sosyalist ve devrimci kadınlar tarafından feminist çizgide kabul edildiğini vurgulamaktadır. Bu derneğin bir başka dikkat çekici çalışması ise Türkiye'de ilk defa 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nü kutlamasıdır. Dergi bir ara 35 bin baskı sayısına ulaşmıştır (Akal Aslan, 2001, s. 461).

Aynı dönemde, Ankara'da Ankara Kadınlar Derneği'nde kurulmuştur. Kadınların sömürülmesi ve sömürüye devrimle son verilmesi gibi retoriklere dayanan Bülten isimli dergiyi yayınlamıştır. Bülten 3 sayı çıkarılmıştır.

1976'da bu defa Kadın Dernekleri Federasyonu kadına yönelik yeni dernek olarak kurulduktan sonra, Ka-De-Fe'yi (Kadın Dernekleri Federasyonu Yayını) aynı yıl yayınlamaya başlamıştır. Amacını "Türk kadınlarının maddi ve manevi kalkınmasında yardımlaşma ve dayanışma" olarak açıklayan oluşum, kadın memurların izin ve sosyal haklarının iyileştirilmesi amacıyla yasa tasarısı hazırlamıştır (Davaz Mardin, 1998, s. 201).

1970 ile 1970 arası dönemde yayınlanan Kadın Dayanışması, Kadınların Sesi ile Bülten'in sol muhalif feminist medya ortaya çıkmıştır. 1978'de feminist taleplerin vurgulanmasına yönelik olarak hazırlanan ve Duygu Asena'nın katkılarıyla anılan Kadınca Dergisi yayın hayatına başlamıştır. Kadınca özellikle de kadının kendi bedeni ve cinselliği üzerindeki talepleri ele alarak yeni bir kadın kimliğini ortaya çıkarması bakımından önemlidir. 1980 askeri darbesi ile birlikte Türkiye siyasal yaşamı büyük bir değişim geçirmiştir. Bu değişim özellikle sol siyaset için yıkım boyutunda olmuştur. 1970 sonrasında başlayarak sol muhalefet içinde kendisini gören feminizm ise bu yıkımdan etkilenmemeyi kısmen başarmıştır. 1990'lara doğru yaşanan apolitikleşme, toplumsal alanda feminist hareketin de kan kaybına uğramasına neden olmuştur. Daha az sayıda örgüt ve üye ya da aktivist sayısı bu dönemin feminist hareketinin en büyük handikabı olmuştur. Ancak yine bu dönemin iyi tarafı, kadın hareketinin kurumsallaşmaya yönelmesi olmasıdır.

1981'de, İstanbul'da kadınların evlerde toplanarak yoğun tartışmalar yaptığı ilk feminist bilinç yükseltme gruplarının oluşturulma girişimi başlamıştır. 1982'de ise YAZKO, Kadın Sorunları isimli dört günlük toplantı için Fransız feminist yazar ve aktivist Gisèle Halimi'yi Türkiye'de ağırlamıştır (Demiray, 2011, s. 193). 1983'te ise feminist kadınların dikkatini çekmek için Somut Dergisi, feminizm temalı bir sayfa yapmaya başlamıştır (Tekeli, 1989).

Müstakil, bağımsız feminist hareket yayıncılığı öncesinde yaşanan bu gelişmeler, feminist hareket içinde yer alan yazar ve aktivist kadınların çeviriler, etkinlikler ve haberler yoluyla da olsa önemli adımlar olarak kabul edilmektedir. Çünkü bu girişimler kısa bir süre sonra ortaya çıkacak müstakil feminist kadın yayıncılığı için önemli bir zemin oluşturmaktadır. Yeşim Arat'ın bu dönemde değindiği bir başka örgütlenme modeli ise Kadın Çevresi isimli bir şirket kuruluşu çalışmasıdır (Arat, 1991, s. 10). Yayıncılık ve da-

nişmanlık alanında faaliyetleri şirket çatısı altında yapmak için yola çıkan ama örgütselliği devam ettirmek isteyen bu girişim 1989'da yürürlüğe giren vergi yasaları nedeniyle kapanmıştır (Ovadia, 1994, s. 57).

1986'da CEDAW'ın (Kadınlara Yönelik Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi) yürürlüğe girmesi Türkiye kadın hareketi açısından da dönüm noktası olmuştur. Ancak yürürlüğe girmesi kadınlar için kolay olmamıştır. Yaklaşık yedi bin imzalı bir dilekçe 8 Mart'ta Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulmuştur. Bu süreci Ankara'da her Perşembe bir araya geldikleri için "Perşembe Grubu" olarak tanınan feminist gruplar örgütlemişlerdir (Demiray, 2011, s. 193).

Tekeli, 1987'de çıkardığı Feminist Dergisi'nde Perşembe Grubu faaliyetlerinin ikinci dala kadın hareketinin sloganı da olan "özel olan politiktir" gerçeğine göre şekillenmesinin beklendiğini ama bunun gerçekleşmediğini, net bir sonuç sağlanmadığını belirtmiştir. Bu çalışmalar, 1987 ile 1990 arası dönemde yedi sayı yayınlanan dergi etrafında sürmüştür (Tekeli, 1991).

Bu dönemde İslami Feministler olarak kendilerini ifade etmeye başlayan yeni yayınlarda sahneye çıkmaya başlamıştır. "Müslüman Kadın" kimliğine hitap ettiklerini açıklayan yayınlardan Kadın ve Aile, Bizim Aile dergileri Demiray'ın belirttiği gibi, devletle anlaşmazlığın yoğun olarak yaşandığı Türban tartışmasının tarafı olmuşlar ve türban konusunu feminist bir tercih olarak sunmuşlardır (Demiray, 2011, s. 194).

Sosyalist feminist çizgideki Kaktüs dergisi 1 Mayıs 1988'de yayınlamaya başlanmıştır. Derginin kadrosunu Kadın Çevresi ve o sıralarda kamuoyunda önemsenen Dayağa Karşı Kampanya etrafında toplanan feminist aktivistler oluşturmuştur (Arat, 1991, s.11). 12 sayı çıkan derginin yazarları "Neden Dergi Çıkıyoruz?" başlığını kullanmışlar, ikinci satırda "ilk önce kadın olduğumuz için" cevabını vermişlerdir (Davaz Mardin, 1998, s. 291). Dergi yazarlarına göre "kadın erkek eşitsizliğinin kaynağı sadece ideolojik değil, cinsiyet ve üretim ilişkilerini kapsayan tüm bir toplumsal ilişkiler sistemidir" (Arat, 1991, s. 11).

Köker'e (1997, s. 35) göre 1980 sonrası feminist yayınların ömrü kısa sürmüştür. Bu dergiler arasında, 1987'de yayınlanan Feminist, 1988'de yayınlanan Kadınların Kurtuluşu, Kaktüs ve Kadın Bülteni dergileri yer almaktadır. Almanya'da yayınlanan "Kadınların Kurtuluşu" dergisi 1988 ile 1990 arasında dört sayı basılmış, amacını kadınların siyasal, sanatsal ve kültürel alanlarda içerik üretimine katılımlarını özendirme ve "sınıf bilinçli proletaryanın genel demokratik kadın hareketi içinde etkinlik kazanmasının, bu hareketin geliştirilip güçlenmesinin etkin bir aracı olmak" olarak tanımlamıştır. Bu dört sayının ardından yayın hayatına Türkiye'de devam etmiştir.

1989 ile 1990'da sadece 3 sayı yayınlanan "Sesimiz" dergisinin yanı sıra, 1993'te dokuz sayı yayınlanan Demokratik Kadın Derneği Yayın Organı olarak hayatına başlayan "Ka-

dın Araştırmaları Dergisi” de feminist medya içinde sayılabilecek akademik bir kadın dergisidir (Davaz Mardin, 1998, ss. 287-323).

1990’lı yıllarda kadın hakları konusunda toplum kanatlarını ve geleneksel söylemleri zorlayan yayınlarla da karşılaşmak mümkün olmuştur. Örneğin Aksu Bora tarafından çıkarılan “Yeter, bekâret kontrolüne hayır-bedenimiz bizindir!” yayını ülkedeki ilk kampanya yayınıdır. Konusu ve kampanya yayını olmasıyla ülkede tabulara karşı çıkmaya çalıştığını açıklayan yayıncılık alanında ilk adım kabul edilebilir (Bora, 2010, s. 56; Davaz Mardin, 1998, s. 339). Sadece kadın hareketi alanında yayıncılık yapmak için aralanan bu kapı, sonraki yayınların ortaya çıkmasında cesaretlendirici olmuştur. Bir süre sonra 8 Mart Yayıncılık isimli bir yayınevi kurulmuştur. Bu yayınevini yayınladığı Kadın Bülteni isimli dergi, “yeri, işi ne olursa olsun kadın olduğu için açık bir ayrımcılıkla karşı karşıya kalan tüm kadınlara” hitabıyla, 1990 ile 1991 yıllarında beş sayı yayınlanmıştır (Davaz Mardin, 1998, s. 333). Bu akımın diğer yayınları olarak 1991’de yayınlanan Kadın Belleği; 1992’de yayınlanan Ankara Bülteni; 1993’te yayınlanan İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları ve Uygulama Merkezi Dergisi, Minerva, Emekçi Kadınlar Bülteni, Mavi Çorap, Jibo Rizgariye Jinan dergileri; 1994’te yayınlanan Eksik Etek, Cımbız, Martı, Kadın Haberleri; 1995’de yayınlanan Pazartesi; 1996’da yayınlanan Roza; 1997’de yayınlanan Jujin; 1998’de yayınlanan Uçan Haberler dergileri sayılabilir (Köker, 1997, ss. 34-35).

Bu dönemin feminist hareketinde farklılaşma ve çeşitlenmenin yoğunluğu dikkat çekicidir (Davaz Mardin, 1998, ss. 416-443). Bu zamana kadar isimlerini saklayan, takma ad kullanan kadın hareketi yazarları artık kendi isimlerini kullanma konusunda cesaretlenmişlerdir. Bunun yanında kadın hareketi içinde yeni kadın yazarlarda artış meydana gelmiştir.

Pazartesi dergisi bu dönem içinde özel bir yere sahiptir. Dergi, 1995-2006 arasında yayın hayatını sürdüren 106 sayfalık büyük hacme sahip oluşu, iki ayda bir önemli kadın hareketi konularıyla ilgili dosya eki vermesi, kâğıt yayını 2006 yılında internet yayımına dönüştüren ilk dergi olması gibi özellikleriyle, kadın hareketi yayıncılığında ekol kabul edilebilir. Kadın Kültür ve İletişim Vakfı tarafından yayınlanan dergi, 2007’de tüm yayın mecralarından çekilse de kendisinden sonra gelen yayınların standartları açısından bir çizgi olmuştur (Atakul, 2002, s.14).

Kadın hareketi 1990’lı yıllarda yeni bir alanı da kapsamına almıştır. Kürt kadın hareketi 1990 ile 1991 arasında Azadi (Özgür) Kürt Kadın Grubunu ortaya çıkarmış, hareket önce Türkiye’de ilk feminist – kadın hareketi kültür evini açmıştır. Bu kültür evi kadın etkinlikleri yanında Jin ü Jiyan dergisini de yayınlamıştır (Yanikkaya, 2014).

Kadın hareketinin yeni kulvarlarının oluşumu, yayıncılığa yansımaya devam etmiştir. Örneğin 1997’de anti – cinsiyetçi kimliğe sahip olduğunu açıklayan Fesat Dergisi

yayın hayatına başlamıştır. Bu dergiyi Firdevs Gümüşoğlu tarafından yayınlanan Kadınlar Dünyası Dergisi izlemiştir (Çakır & Gülbahar, 2000, ss. 271-277). 1997’de yayınlanmaya başlayan Kazete, Kültür ve Politika Feminist Yaklaşımlar ile 2000’lerde yayınlanan Amargi dergileri feminist yayın içinde alternatif dergiler olarak görülebilir.

Ayrıca Bağımsız İletişim Ağı (Bianet) web sitesinde Kadınlar Penceresi adıyla bir bölüme yer verilmiş, Uçan Süpürge Derneği’nin “Yerel Kadın Muhabirleri Ağı” isimli projede çok sayıda kadın hareketi yazarı, kadın aktivist ve kadın okurun bulunduğu yenilikçi bir uygulama ortaya çıkarılmıştır. Uçan Süpürge’nin Yerel Kadın Muhabirleri Ağı projesi Türkiye kadın hareketi içinde varlığını ve etkisini uzun süre devam ettirmiştir. 2003’te yayın hayatına başlayan Turuncu Dergisi ise kadın hareketi yayıncılığına muhafazakâr kadın alanını eklemesi nedeniyle önemlidir.

Kadın hareketi alanına eklenen yeni bir kavramı ise 2003 yılında İstanbul’da faaliyete geçen Filmmor Kadın Kooperatifi kazandırmıştır. Kooperatif, amacını “sadece kadınların katılımına açık olan Filmmor Kadın Kooperatifi kadınlarla birlikte kadınlar için sinema yapmak, itiraz etmek, üretmek, düşlemek ve eylemek için var!” olarak belirtmektedir.

2006’da Amargi Feminist Dergisi Kış 2001’e kadar 31 sayı sürecek yayın yolculuğuna başlamıştır. Bu dergi çalışmanın hazırlandığı dönemde halen yayınlanmaktadır (Dalaman, 2020, ss. 194-195). Derginin kadın hareketi yayıncılığında teknik katkısı, internet sitesinde yer verdiği “Feminist Gündem” köşesidir. Bu köşede etkinlikler, söylemler, duyurulara yer verilmiş ve LGBT örgütlerinin seslerini duyurmalarına olanak sağlamıştır.

Çoğaltılabilecek bu örnekler tarandığında Türkiye’de 726 kadın kuruluşu olduğundan bahsetmek mümkündür. Bu kuruluşların örgütlenme türlerine bakıldığında ise dernek, vakıf, araştırma merkezi, platform, girişim, topluluk gibi seçeneklerle karşılaşılmaktadır (Dalaman, 2020, s. 194).

Günümüzde bu kuruluşların her birinin internet ve Facebook sayfaları, e-dergileri ve sosyal medya hesapları bulunmaktadır. 2000 sonrasında yaşanan bilişim devrimi, internet tabanlı yayıncılığın yaygınlaşması bu oluşumların çoğunun tüzel kişilik kazanmasını gereksizleştirdiği gibi neredeyse tamamının internet mecralarında varlık göstermelerini sağlamıştır. Bu yeni durum kadın hareketini sürekli yavaşlatan finansal kaynak sorununu da önemli oranda çözmüştür. Bir web sitesinin üye formunun doldurulması ya da e posta bülten üyeliği ile bir araya gelebilen yazarlar, aktivistler, gönüllüler ve izleyiciler çoğu girişimde platform olarak kalmayı tercih etmişlerdir.

Tunus’ta kadın hareketleri ve yayıncılığı

Tunus, kadın hareketleri ve kadın hareketi yayıncılığı alanında ilk örnekleri 1936 ile 1941 Fransız Koloni yönetimi döneminde ortaya çıkarmaya başlamıştır. Bu dönemin ilk ve ünlü yayını Ahmed Zarrouk’un çıkardığı *Leila* dergisidir

(Dalaman, 2020, s. 195). Fransızca yayınlanan bu dergide Fransız dergi modelini benimsemiş, çizim ve eskizlerle temalar resmedilmiştir. Arap dünyası açısından bakıldığında alternatif medyanın radikal niteliğe sahip *Leila* dergisi, 1923-1927 arası dönemde Beyrut'ta yayınlanan "Minerva", 1924'te Mısır'da Houda Cha tarafından yayınlanan "Mısırlı Kadın" dergileriyle aynı çizgide görülmektedir. *Leila*, "Kuzey Afrika Müslüman Kadınının Evrimi ve Kurtuluşu için Resimli Aylık Dergi" sloganını kullanmıştır. Kapandığı 1941 yılına kadar üç seri ve kırk sayı olarak yayınlanmıştır.

Leila, o dönem kadınların yaşadığı sorunları gündeme getirmiş, çok eşlilik, peçe gibi dönemin Tunus toplumunun tabularına karşı sergilediği direnç, derginin misyonuna dönüşmüştür (Dalaman, 2020, s. 195).

Tunus'un bağımsızlığını kazanması, Tunus kadın hareketi için de yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu dönemde *Feïza*, UNFT (Ulusal Tunus Kadınlar Birliği) ile birlikte, ATFD (Tunuslu Demokrat Kadınlar Derneği) tarafından yayın organı olarak çıkarılan *El Maraa*, Tahar Hadded Kulübü üyelerinin yayın kadrosunda yer aldığı Nissa (Kadın) gibi bağımsız dergiler ortaya çıkmaya başlamıştır. Tunus'ta mesleği olan eczacılıkla birlikte ilk kadın gazetecisi olarak kadın hareketi yayıncılığında yer alan, duayen ismi Dorra Bouzid'dir. 2019'da seksen yaşında olan Bouzid, Tunus'ta yayınlanan kadın hareketi dergilerinin neredeyse hepsine katkıda bulunmuştur. Kadın hareketi aktivisti, kadın gazeteci ve eczacı olarak serbest meslek sahibi bir kadın olarak ilk çalışması, *Leila* dergisinden ilham alınarak çıkarılan *L'Action* (Hareket) dergisidir. 1955-1961 arası dönemde "*Leila Vous Parle*" isimli köşesinde gerçek adını gizleyerek yazılarını yayınlamıştır. Bu dergi sonraki yıllarda *Jeune Afrique* (Genç Afrikalı) olarak adını değiştirmiştir ve halen daha yayınlanmaktadır.

Bouzid tarafından yayınlanan ikinci önemli yayın, Arap-Afrikalı kadın dergisidir. Ben Ali döneminde *Réalités* (Gerçekler) dergisinde *Femmes et Réalités* (Kadınlar ve Gerçekler) isimli kadın ekini 1967 ile 1997 arasında yayınlamıştır. Bouzid, Tunus'un Arap baharıyla ülkeden kaçan Bin Ali'nin eşine yazılarında yer vermemesi nedeniyle o dönemde dergiden ayrılmaya zorlanmıştır. Onun ayrılımsından sonra dergi kadın moda dergisine dönüşse de hala yayınlanmakta ve internetten de dergiye ulaşılabilir.

Nissa (Kadın) dergisi Tunus'ta yayınlanan kadın dergileri arasında önemli kabul edilmektedir. 1983-1986 arası dönemde Tahar Haddad Kulübü çevresinde yer alan bağımsız kadın yazar ve aktivistler tarafından kurulmuştur. Fransızca ve Arapça yayınlanması ile emsallerinden ayrılmaktadır. Bu kadro daha sonra Tunuslu Demokrat Kadınlar Derneği (ATFD) ve Tunuslu Araştırmacı Kadınlar Derneği (AF-TURD) derneklerinin kadrolarında yer almışlardır.

Nissa Dergisi bizim için iyi bir deneyimdi. Kadın hakları üzerine konuşuyor, tartışıyorduk. Araştırmalarımız sonucu oluşturduğumuz değerler, ilkeler, yapılması gerekenleri hem Fransızca hem Arapça paylaşıyorduk. Bizim dışımızda kadınlara fikirlerimizi yaymak en büyük amacımızdı. O dönem kadınla ilgili tüm

işleri devlet feminizmini temsil eden UNFT yapıyordu. Tüm kadınlara ulaşabiliyordu ama iktidarın düşüncesini yayıyordu. Bu anlamda Tahar Hadded Kulübü etrafında oluşturduğumuz düşüncelerimizi Nissa'da paylaşmamız alternatif bir medya oluşturmaktaydı. (S. Triki, mülakat, 18 Ocak 2018)

Kadın hareketinde dernekleşme konusunda ilk adımı atan öncü isim B'chira Ben M'rad olmuştur. 1937'de B'chira Ben M'rad, kadın hareketini, ulusal kurtuluş hareketi içinde onusuz olmaz unsur olarak gördüğünü ilan ederek yola çıkmıştır. Bu girişim, Tunus Müslüman Kadınlar Birliği'nin (UMFT) kurulmasını sağlamıştır. B'chira Ben M'rad, İslam dininin kadınların özgürlüğü ve eğitiminin önünde engel olmadığını açıklamış, üstelik bazı şeyhlerden destek almayı da başarmıştır. Ancak B'chira, Zeytun'daki şeyhleri de karşısına almıştır. Bu duruma 1938'de yayınlamaya başladığı "Tounes el Fatah" (Tunus Gençliği) gazetesiyle reaksiyon göstermeye çalışmıştır (Dalaman, 2020, s. 197).

Bu derginin amacı Tunus'ta, toplumsal cinsiyet eşitliğinin vurgulanmasıdır. Dergi, özgür, adil ve hoşgörüyü sahip bir toplum özlemini dile getirmiştir. Diğer taraftan bu amacın gerçekleşmesi için erkeklere de hitap eden bir yayın politikası izlemiştir (Accad, 1985, s. 146).

2013'te Tunuslu Amina Sboui, Arap kamuoyunda şok yaratan üstsüz fotoğrafını yayınladıktan sonra ülkeden ayrılmak zorunda kalmıştır. Fransadan 2 yıl sonra dönmüş ve Amina Tayler olarak değiştirdikten sonra 2016'da "feminen bir feminist dergi" olarak nitelendirdiği *Farida*'ya başlamıştır: "Kadın makyaj, moda, mutfak..." gibi tipik bir kadın dergisinde bulunacak özellikler taşıyor, ancak kitaplardan bahsediyoruz, kürtaj hakkında konuşuyoruz, eşcinsellik, mülteciler, laiklik hakkında konuşuyoruz... her kadın için ilginç olmaya çalışıyoruz." açıklamasını yapmıştır (Kheder, 2015). *Farida* dergisi -Arapçada "benzersiz" anlamındaki *Farida* kelimesi İngilizcenin "özgürlük" kelimesini de çağrıştırmaktadır. Arapça yayınlanan dergi daha çok Tunuslu genç kadınlara hitap etmektedir. Dergiye *Feïza* ve kurucusu Dorra Bouzid ilham vermiştir (Dalaman, 2020, s. 198).

TÜRKİYE VE TUNUS'TA FEMİNİST ALTERNATİF MEDYA (FAM)

İki ülkede mevcut feminist alternatif medya yayın mecralarına hâkim eğilimlere bakıldığında, yapısal farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıkların başında, FAM yayınlarının Türkiye'de, 2011 sonrasında artış göstermesidir. Artış hem mecra sayısında hem de mecralardaki katılım ve paylaşım sayılarında görülmektedir. Oysa bu tarihten sonra Tunus'ta FAM yayınlarında azalma görülmektedir. Bunun temel nedeni, 2011 sonrasında Tunus'ta basın özgürlüğüne yönelik iyileştirici adımların, FAM'ın ana hareketliliğini oluşturan blogları gereksiz kılması olarak gösterilebilir. Kaldırılan sansür ve diğer sınırlayıcı tedbirler, FAM aktivistlerinin yayınladıkları blogların kullanıcılar nazarındaki etkisini, cazibesini azaltmıştır. Bu durum, FAM yayınlarının, sosyal hareketlilikler öncesinde artan gerilimi izleyen, bu geri-

limin yarattığı handikapları kırmaya çalışan ama koşullar düzeldiğinde etkisini kaybeden, heterotopik ve geçici niteliklere sahip olduğunu göstermektedir. Lievrouw, alternatif ve aktivist yeni medya projelerinin “heterotopik” olmaları gerektiğini belirtmektedir. İlkeleri, üyelik koşulları ve yaratıcılıklarıyla egemen kültürden ayrılmaktadırlar (Lievrouw, 2011, s. 63). Dünyanın farklı yerlerinde farklı kimliklerde genç kadınların oluşturduğu özgün kadın internet ağlarında, “kültürel olarak üretken, siyasallaştırılmış bir karşı kamusal alan” (Nguyen, 2000) olarak kabul edilen kadın alternatif medya yayın organlarında görülmektedir (Zobl, 2011).

FAM yayın organlarının Türkiye ve Tunus’ta karşılaştırılmasında, üç grubun bulunduğu söylenebilir. Birinci grupta dernek/vakıf gibi tüzel kişiliğe sahip organizasyonların yayın organları bulunmaktadır. İkinci grupta yeni nesil aktivistlerin yer aldığı platformlar ve inisiyatifler gibi tüzel kişiliği bulunmayan oluşumlar bulunmaktadır. Üçüncü grup ise yeni ve yaygın internet kuşağına ait web siteleri, portallar, e-dergiler, internet TV ve radyo kanallarından oluşmaktadır.

Türkiye’de 1990’lı yıllarda, ikinci dalga feminizmin içinde sayılabilecek çok sayıda dernek kurulmuştur. Bu derneklerin öne çıkanları; Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA.DER), Mor Çatı Sığınağı Vakfı, Kaos-GL Derneği, Uçan Süpürge Vakfı, Bianet (Bağımsız İletişim Ağı), Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu Derneği ve Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği’dir. Bu dernekler, tüzel kişilik kazanmadan önce aktivist gruplar olarak faaliyetlerini gerçekleştirmişlerdir. Dernekleşme sürecinin çoğalmasında Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne aday ülke statüsünü kazanması ve işlemler ile sorumlulukların azalması temel etkidir.

Birçok kadın hareketi ise dernekleşmeden, inisiyatif veya platform olarak kalmaya devam etmiş, dernekleşme sürecine girmemiştir. Bu oluşumlar, çıkarılan kâğıt ya da elektronik yayınlarının isimleriyle kendilerini tanımlamayı yeğlemiştir. Çatlak Zemin, 40tilki, 5Harfliler, Erktolia, Sen de Anlat Platformu, Reçel-Blog, Kadına Şiddete Karşı Müslüman İnisiyatifi (KŞKMİ), Kampüs Cadıları bu niteliktedir.

Tunus’ta ise dernek ve vakıf gruba ayırmak gerekmektedir. Birinci grupta bağımsızlığın ilan edildiği 1956 yılından 2011 devrimine kadar devam eden dönemde ortaya çıkan yapılar bulunmaktadır. Bu dönemde devletin Batılılaşmayı teşvik eden bir etken olarak gördüğü devlet feminizmi etkili olmuştur. Devlet feminizmini temsil eden UNFT (Ulusal Tunus Kadınlar Birliği) destekli dergiler, broşürler yayınlamıştır. Tunus kadın hareketi içinde yer alan bağımsız dernekler olan ATFD (Tunuslu Demokrat Kadınlar Derneği) ve AFTURD (Tunuslu Araştırmacı Kadınlar Derneği) ancak 2011 devrimi sonrasında kendilerine ait yayınları çıkarmayı sağlayabilmişlerdir.

İkinci grup ise yine 2011 sonrasında küresel örgütlerin ve Avrupa Birliği’nin kadın hareketleri ve insan hakları ala-

nında çalışan örgütlere sunduğu fonlara erişmek için kurulan derneklerden oluşmaktadır. Bu grupta Inkyfada, Aswat Nissa, Al Bawsala, Chouf Derneği, Militan Kadın Radyosu (Radio Femme Militante-RFM) dernekleri ve yapıları öne çıkmaktadır.

Tunus, kadın hakları aktivizmi denilince hemen akla gelen ünlü isimler ortaya çıkarmıştır. Bunun nedeni, 2005-2011 arası dönemde özellikle internet ve sosyal ağlar üzerinden yayınladıkları bloglarla Bin Ali yönetimine, kadın haklarının geliştirilmesi taleplerini sunan ve yoğun muhalefet yapan kadın yazarlara uygulanan baskıdır. Uluslararası kamuoyunun destek verdiği bu yazar ve aktivistler yaşadıkları deneyimle dünyadaki FAM aktivistleri ve yazarlarına yol gösterici lider isimlere dönüşmüşlerdir.

Aralarında vatansız orta kuşaktan feminist avukat Neila Driss olduğu gibi Lina ben Mhenni, Aya Chebbi, Emna Benji kod adıyla yazan Emna Ben Jemaa, Fatma “Arabicca” kod adıyla yazan Fatma Riahi gibi genç kadın aktivistler de bulunmaktadır.

Bu genel duruma detaylı bakıldığında, FAM yazar ve aktivistlerinin özellikle genç kuşaklarının, genelden farklı durumu da görülmektedir. Genç feministlerin FAM yayınlarına dahil olmaları ve ayrılmaları, üst yaş gruplarından daha hızlı gerçekleşmektedir. Ayrıca bu genç FAM aktivistleri ve izleyicileri, FAM mecraları içinde “daha yeni”, “daha bağımsız” olanlara kolaylıkla geçiş yapma ve ayrılma eğilimi sergilemektedir.

FAM mecra ve izleyicilerinin Tunus’ta sergiledikleri, 2011 sonrası kazanım ve olağanlaştırma sürecinde yöneldikleri bir diğer eğilim, dernekleşmeye yönelmedir. Sosyal hareketlilik devam ederken sanal kamusal platformlarda izleyici olarak yer almayı tercih edenler, 2011 sonrasında FAM mecralarının çoğunun dernekleşme süreçlerine katılım sağlamışlardır. Bu kurumsallaşma çabasında temel motivasyon, çoğu Avrupa Birliği kaynaklı yer yer ABD’de konuşlanmış programlardan fon sağlayabilme amacı olmuştur. Gerek katılımcıları gerekse dernekleri mali açıdan destekleyen fonlara erişim için çok sayıda proje hazırlanmış, bu fonlardan kaynak sağlayan çok sayıda kampanya ve etkinlik ortaya çıkarılmıştır. Bağımsızlıklarını tartışmaya açan, bölünme ve ayrılmalara neden olan bu eğilim, 2011 öncesinde olmayan, hemen sonrasında da dernekleşmemiş, ilk kuşak derneklerden türeyen 2. kuşak derneklerin sayısını artırmıştır.

Sağlanan fonların bu platformlara, mecralara ve derneklere en önemli olumlu etkisi, sanal kamusal alanda, feminist alternatif medyanın payını artırmasıdır. Nitekim Tunus’ta, sanal kamusal alanın kadınlığı, dijital aktivizm açısından öne çıktıkları tespiti yapılabilir.

Tunus bağlamında feminist alternatif medya mecralarının önemli bir özelliği dil çeşitliliğidir. Yayınların ve iletişimlerin neredeyse tamamı Fransızca ve Arapça olarak yapılmaktadır.

Bu dil çeşitliliği, ağırlıklı olarak Türkçe kullanan Türkiye feminist alternatif medya mecra ve yayınlarının Türki-

ye'den daha fazla, dünyada tanınırlığını sağlamaktadır. Nitekim Türkiye'de, FAM aktivistlerinin dünyada yeteri kadar tanınmadıklarına yönelik serzenişlerinin temelinde bu dil farkı bulunmaktadır. Oysa Türkiye'de Türkçe yanında İngilizce yayınları da seçenek olarak sunan FAM mecraları, bilinirliklerini artırabilmektedir. Türkiye'de bu anlamda dikkat çeken. Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği'nin cinsel şiddeti daha anlaşılabilir ve görünür olmasını sağlamak amacıyla internet sitesinde "görsel üretimler" ismiyle paylaştığı afiş, *sticker* ve kartpostallardır. Cinsel şiddete yönelik farkındalığı artırmayı amaçlayan bu görseller, basıma ve paylaşılmaya hazırdır. Türkçe, İngilizce ve Arapça olarak 3 dilde hazırlanması Türkiye'de bulunan beş milyon civarı Suriyeli geçici sığınmacıları ve Arap ülkelerinden gelen yabancı öğrencileri de hedefle hedeflemektedir (Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği, t.y.).

TÜRKİYE VE TUNUS'TA FAM VE FEMİNİST AKTİVİZM ARACILIĞIYLA OLUŞAN KİMLİKLER

Kadın örgütlenmelerinde feminist alternatif medya yayın organları farklı biçimlerde kullanılmaktadır. Bu araçlardan hangilerinin alternatif bir yayın organı olduğu, nitel araştırma yöntemleri ile belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmaya dahil edilen alternatif medya organlarının içeriklerinin analizleri yanında derinlemesine mülakatlarla elde edilen veriler değerlendirilerek, yayının feminist medya kabul edilip edilmeyeceği, bunun için gereken içerik ve altyapıya sahip olup olmadıkları sorgulanmıştır. Araştırmanın sonucunda kadın örgütlülüğünde feminist alternatif medyanın rolü olup olmadığı, bu yeni örgütlenme biçimi ile Türkiye ve Tunus için yeni bir kadın kimliğinden bahsedilip bahsedilmeyeceği tartışılmıştır. Türkiye ve Tunus'ta ortaya çıkan FAM'ları, duruşları ve eylemleri açısından değerlendirdiğimizde konu ve eylemin önemli bir değişken olduğu ve birbirini özendirdiği görülmektedir. Karşılaştırma ölçekleri ifade özgürlüğü ve demokrasi, kuşak farkı, ideolojik kutuplaşma, sivil toplum ve aktivizm, eğitim seviyesi ve şiddet olarak özetlenebilir. FAM yayın organlarının bu özellikleriyle kullanılması ve artması arasındaki ilişki için bu iki ülke arasındaki benzerlikler ve farklılıklar üzerinde durmak gerekmektedir.

Öz itibarıyla insan hakları savunuculuğu olan feminist alternatif medya aktivizmi, yoğunlaştıkları kadın hak savunuculuğu yanında, insan hakları kataloğunun bazı hak tanımlarını, konuları daha öne çıkarmaktadır. Anlam ve fonksiyonlarına bakıldığında; ifade ve basın özgürlüğü, kadına karşı şiddet, örgütlenme hakkı, eğitim hakkı gibi haklar ve konular, FAM aktivistlerinin, feminist hak savunuculuğu için onuz olmaz gördüğü gerekliliklerdir. Bu gerekliliklerde hassasiyet gösterilmesi; yoğunlukları ve düzeyleri her iki ülkede farklılıklar gösterebilen bir eğilimdir.

Kadın hareketi, sivil toplum ve dijital aktivizm

Kadın hareketini belirleyen unsurlar içinde sivil toplumu

oluşturan dernek ve vakıfların yanısıra feminist alternatif medya yayın organları ile oluşan yeni kamusal alanın da etkili olduğu gözlemlenmiştir. Yeni oluşan kadın kimliği hem dijital aktivizmi desteklemekte hem de ikinci dalga feminist hareketin hem Türkiye'de hem Tunus'ta bel kemiğini oluşturan dernekleri takip etmektedir. Buna örnek olarak Tunus Manouba Üniversitesi tarih öğrencilerinin düzenlediği Toplumsal Cinsiyet Eşitliği konferansına katılan 42 kadın öğrenci ile gerçekleştirilen anket örnek gösterilebilir. Ankete katılan kadın öğrencilerin tamamına yakını en az bir defa kadın hakları ve feminizm temalı protestolara katıldıklarını beyan etmişlerdir (Dalaman, 2020, s. 379). Bu genç kitle son yıllarda çalışmalarını kampüs dışına taşımakta, neredeyse tamamı sosyal medyada etkin derneklere ve dijital platformlara taşınmaktadır. Dernekler ve siyasi partilerde kadın üyelik, gönüllülük sayılarında önemli artışlar gerçekleşmiştir. Türkiye ile karşılaştırıldığında derneklerde ve siyasi partilerde kadın üye oranı oldukça yüksektir. Bunun yanında feminist alternatif medya ve sosyal medya aracılığı ile yayın yapan feminist aktivistlerin belirlediği feminizm gündemini desıkı biçimde takip ettikleri bu anket sonuçlarından anlaşılmaktadır. Nitekim katılımcıların neredeyse tamamı, Tunus Devrimi'nin simge isimleri olan "Tunuslu Kız" bloguyla ünlenen insan hakları aktivisti Lina Ben Mhenni ve Olfa Yoassef'i takip ettiklerini açıklamaktadır. Ayrıca bu kitle ikinci dalga kadın hareketinin önde gelen kadın dernekleri ATFD (Tunuslu Demokrat Kadınlar Derneği), AFTURD (Tunuslu Araştırmacı Kadınlar Derneği), CREDIF (Tunus Kadın, Bilgi, Dokümantasyon, Eğitim ve Araştırma Merkezi), UNFT'yi (Ulusal Tunus Kadınlar Birliği) takip etmektedir.

Feminist dünyanın sivil toplumla buluşmasında ikinci dalga feminizmin örgütleri de halen etkinliklerini devam ettirmektedir. Bunlardan biri olan ve UNFT'den 1979 yılında ayrılan aktivistlerin kurduğu Tahar Haddad Kulübü, feminizme yönelik bilimsel etkinliklere ev sahipliği yapan önemli bir araştırma merkezi kurmuştur. Merkez 1985 yılından beri Nissa Dergisi'ni yayınlamaktadır. Bu dergi bağımsız kadın hareketinin fikirlerini paylaştığı ilk alternatif medya yayını sayılmaktadır. Bu bağımsız kadın örgütleri 1989'da ATFD ve AFTURD'u kurmuşlardır. Prof. Dr. Souad Triki, AFTURD'un kurucularındandır ve ilk genel sekreteridir. Sonradan başkanlığını da yapmıştır. daha sonra on yıl AFTURD'un başkanlığını da yapmıştır.

Tunus feminist sivil toplum örgütlerinin Türkiye'ye benzer şekilde; siyasi partiler ve özellikle iktidar partisi tarafından, "muhalif siyasi ideoloji" olarak algılandığı söylenebilir. Nitekim bu yaklaşım, feminist sivil toplum örgütlerinin siyasal alanda kısıtlanmalarına yol açmıştır. Bu baskı 1990'larda derneklerin basılması ve feminist aktivistlerin polis tarafından tartaklanmasına kadar varmıştır.

Bu baskıcı dönem, Aralık 2010-Ocak 2011 ayaklanmalarına feminist kadınların da yoğun olarak katılımının nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir. Ayrıca ayaklanmalar sonrasında kurulan derneklerin gündeminde,

yaşadıkları fiziki şiddete atıf yapan ifadeler ve projeler yer almıştır.

Feminist sivil toplumculukta önde gelen önemli bir kit- le de meslek sahibi kadınlardır ve bu kitlenin önde gelen- leri hukukçu kadınlardır ve bu kitlenin önde gelen- leri hukukçu kadınlardır. Tunuslu Kadın Avukatlar Birliği, Mart 2011'de Tunuslu kadınların yasal ve hukuki durumunu geliştirmek için kurulmuştur. Dernek, feminist kadınları desteklemekle kalmamış, ayrımcılığa ve şiddete maruz kalmış kadınlara yasal destek sağlayan çalışmalar gerçekleştirmiştir. Ayrıca kadın haklarıyla ilgili araştırma ve raporlar hazırlamaktadır.

Diğer bir kuruluş ise *Nissa Tounsyat* (Tunus Kadınları Birliği) derneğidir. 2011'de İslami eğilimli, bağımsız bir ka- dın derneği olarak kurulmuştur, ancak hiçbir siyasi partiyle bağlantısı bulunmamaktadır. Derneğin başkanı İbtihel Ab- dulatif, bu alanda çalışan bir derneğin eksikliğini yıllardır eksikliğini hissedildiğini, özellikle Müslüman kadınlara yönelik bu derneğin önemli bir boşluğu doldurduğunu be- lirtmektedir (Honwana, 2013, s. 172).

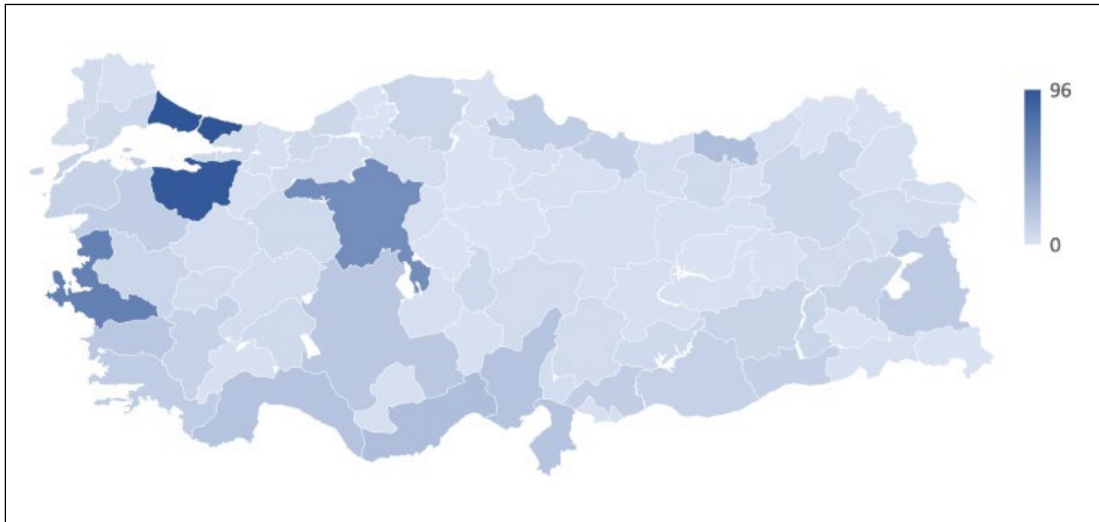
Yine İslamcı kadın feministlerin kurduğu başka bir dernek de *Arrhma* (Ennahda Kadınları) Derneği'dir. Müs- lüman kadınların Kuran ve Sünnet temelinde haklarını savunmaktadır. Toplumsal açıdan, kadınları desteklemeyi, haklarından haberdar olmalarını, İslam'ı yorumlamaların- da ve uzun zamandır marjinalleşmiş olan Müslüman ka- dınlara için dayanışma ağları ortaya çıkarmayı ve geliştirme- yi amaçlamaktadır.

Bu dernekler, devrimden sonra ülke çapında yayılan çoğu gibi kadınların haklarının savunulması uğruna hare- kete geçmede ve kitleselliği başlatmada aktif olmuştur. Tu- nus feminist hareketinin görünümünü örgüt sayısı yanında fikir çeşitliliği bakımından da önemli ölçüde etkilemiştir. Ancak bu dernekler ve üyeleri sosyal medyada çok aktif de- ğillerdir (B. Belhaj Hmida, mülakat, 15 Ocak 2018).

Türkiye'de, kadın hak savunuculuğu alanında kurulmuş – faal dernek sayısı 817'dir ve bu derneklerin 392'sinin face- book sosyal medya hesabı bulunmaktadır. Bu derneklerin web sitesi olanlarının sayısı ise 259'dur (Tablo 1). Kadın hak savunuculuğu derneklerinin kentlere göre yoğunlaşmasına bakıldığında, İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa gibi nüfus bü- yüklüğü ve kentsel gelişmişliği fazla kentler öne çıkmakta- dır (Şekil 1).

Türkiye'de dernekleşmeden feminist alternatif medya yayın organları ve sosyal medya aracılığıyla aktivizm yapan gruplar da bulunmaktadır. Genç kuşak İslami feministlerin oluşturdukları platformlardan Kadınlar Camilerde grubu, kadına, dini mekân ve uygulamalarda eşit davranılıp davra- nilmediğini sorgulamıştır. Camilerde kadınlara ayrılan yer- lerin sadece erkeklerle göre düzenlendiğine yönelik eleştiri- leriyle dikkat çekmişlerdir. Aynı grubun oluşturduğu başka bir platform olan Kadına Şiddete Karşı Müslümanlar İni- siyatifi'nin “Kadınlar Camilerin Neresinde” yazısıyla baş- lattıkları kampanya, “Kadınlar Camilerde Platformu”nun kurulmasını sağlamıştır. Bu platform daha sonra web si- telerinden yaptıkları çağrılarla ülkenin büyük camilerinde protesto gösterilerini organize etmesini sağlamıştır (“Cami- llerde Kadınların Bir Senesi”, 2018).

Tunus'ta ve Türkiye'de birçok kadın örgütlenmesi, ka- dınların sorunlarını dile getiren FAM yayınları için inter- neti, sosyal medyayı ana mecra kabul etmektedir. İnternet ve sosyal medyanın tercih edilmesi, daha az maliyetle daha fazla kitleye, “anlık” ulaşabilmeyi sağlamakta ve yeni bir alan olarak sanal kamusal alanı ayarlatmaktadır. Anonim ve tak- ma isim ile yazdıkları için düşüncülerini daha özgürce ifade edebilmektedirler. Aynı şekilde blog veya internet sitelerinde yorum paylaşan kadınlar da anonim olarak katkı sundukları için sanal kamusal alanı özgürce genişletmektedirler. Bu paylaşımlar dijital ortamda olduğu için oluşan sanal kamusal

Şekil 1. Türkiye'de kadın hak savunuculuğu derneklerinin kentlere göre yoğunlaşması.

Kaynak: Bu şekil, İçişleri Bakanlığı Sivil Toplum Geliştirme Genel Müdürlüğü Web Sitesinden derlenen istatistiki verilerle tarafımca hazırlanmıştır (STGM, 2021).

Tablo 1. Türkiye’de kadın hak savunuculuğu dernekleri web ve facebook kullanımı

Adana	21	8	11	Kahramanmaraş	5	2	3
Adıyaman	7	2	3	Karabük	0	0	0
Afyonkarahisar	4	2	2	Karaman	2	1	2
Ağrı	5	3	4	Kars	2	1	2
Aksaray	2	1	2	Kastamonu	9	3	7
Amasya	2	1	1	Kayseri	5	2	3
Ankara	58	14	33	Kilis	3	1	2
Antalya	21	11	16	Kırıkkale	2	1	1
Ardahan	1	1	1	Kırklareli	3	1	2
Artvin	0	0	0	Kırşehir	0	0	0
Aydın	18	5	9	Kocaeli	5	2	3
Balıkesir	14	4	9	Konya	18	5	9
Bartın	0	0	0	Kütahya	4	1	3
Batman	9	3	5	Malatya	3	1	2
Bayburt	1	0	1	Manisa	9	4	5
Bilecik	2	1	1	Mardin	13	6	8
Bingöl	1	0	1	Mersin	24	7	7
Bitlis	10	3	4	Muğla	15	3	5
Bolu	4	1	3	Muş	5	2	3
Burdur	1	0	1	Nevşehir	7	3	4
Bursa	93	21	28	Niğde	1	1	1
Çanakkale	11	3	5	Ordu	13	4	4
Çankırı	4	1	3	Osmaniye	4	2	3
Çorum	0	0	0	Rize	4	2	2
Denizli	11	3	6	Sakarya	3	1	3
Diyarbakır	10	4	5	Samsun	15	5	5
Düzce	6	2	2	Şanlıurfa	12	3	6
Edirne	5	2	3	Siirt	0	0	0
Elazığ	1	1	1	Sinop	1	1	1
Erzincan	3	1	2	Sivas	3	1	2
Erzurum	8	3	3	Şırnak	2	2	2
Eskişehir	6	3	3	Tekirdağ	8	3	4
Gaziantep	14	5	7	Tokat	1	1	1
Giresun	4	1	3	Trabzon	24	5	6
Gümüşhane	6	2	3	Tunceli	0	0	0
Hakkâri	0	0	0	Uşak	5	2	3
Hatay	20	3	7	Van	16	7	9
Iğdır	4	2	2	Yalova	7	3	5
Isparta	6	3	4	Yozgat	0	0	0
İstanbul	96	30	41	Zonguldak	8	2	6
İzmir	67	18	23	Toplam	817	259	392

Kaynak: İçişleri Bakanlığı Sivil Toplum Geliştirme Genel Müdürlüğü (STGM, 2021), yazarın hesaplamaları.

alanda sınırlar ve mesafelerin olmaması da bir avantaj haline gelmektedir. Bu platformlara daha önce çeşitli nedenlerle feminist kadın hareketinin içine girmeyen sıradan kadınların özel alanlarından bir klavye ile sanal kamusal alana girmeleri

gizli bir feminist kimliğinin oluştuğu göstermektedir. Bulunduğu yerden dijital bir eylemi destekleme olarak tanımlanan “Slaktavizm” kadın hareketi içinde de çok tartışılan bir eylem şeklidir. Bazıları için 4. dalga feminizmin bir özelliği olarak

görülmekeyken bazıları ise etkisi olmadığını düşünmekte ve bunu *hashtag* yani “etiket feminizmi” diye adlandırmaktadır (Chen vd., 2018, s. 201).

İnternet, ana akım medyanın insafına kalmadan, yeni bir kamusal alanda hedef kitle ve söylemlerin heterotopik şekilde kurgulanması olanağı sağlamaktadır.

Bağımsız internet siteleri üzerinden blog yazan, platform, inisiyatif kuran kadınlar her iki ülkede de bağımsız da olsa kadın hareketinin kendi içinde kurumsallaştığını belirtmektedirler. Dernek, vakıf gibi kurumsal yapı içinde olduğunda hiyerarşik yapıların olduğunu ve kendi cümlelerini söyleyemediklerini, kendi düşüncelerini paylaşamadıklarını ve bu yüzden kendi kurdukları blog veya web siteleri aracılığıyla kadın hareketini çeşitlendirdiklerini belirtmektedirler.

Türkiye’de ikinci kuşak Müslüman feministlerin feminist hareket içerisinde alternatif medya yayın organlarını bir çeşitlik ve özgünlüğü ile farklılık sunduğu görülmektedir. Bu bağımsız kadın hareketleri, kurumsal feminist hareketle her anlamda birlikte yürümek, tartışmak ve ötekileştirmeden dayanışma istediklerini de belirtmektedirler. Tunus’ta Müslüman feministlerin böyle kaygısı ve derdi bulunmamaktadır.

Tunus’ta 2011 devrimi öncesinde sosyal medya ve internete uygulanan sansür kısıtlamaları, az sayıda blogun kısa süre içinde kapanıncaya kadar, kitlelerine yayınlar yapmasını sağlamaktaydı. 2011 sonrasında ise bu bloglar yerini Facebook gibi ağlara bıraktı ve gerek yayıncılar gerekse izleyicilerde sayısal artış yaşandı (S. Ben Said, mülakat, 18 Ocak 2018). Tunus’ta kadın internet kullanıcı sayısı, toplam kullanıcı sayısının % 50’si düzeyindedir ve bunların tamamının Facebook hesabı bulunmaktadır (S. Triki, mülakat, 18 Ocak 2018). Kadınların güncel bilgiye ulaşmakta ve protestolar öncesi haber almakta sosyal medyanın özellikle Facebook sayfalarını kullanmaktadır. Devrim sonrası yeni anayasa yapım sürecinde kadınlar ile ilgili maddeleri protesto etmek amacıyla protesto gösterilerinin organizasyonu bu sayfalar üzerinden yapılmıştır.

Türkiye bu dönemde oldukça ileri durumdayken Gezi Olayları ve ardından yaşanan 2016 darbe girişimi sonrası, iktidarın izlediği kısıtlama ve suç sayma girişimleri ile büyük düşüş yaşamıştır. Burada, internet siteleri ve blogların daha aktif hale geldiği görülmektedir.

Tunus’ta ve Türkiye’de FAM yayın organlarının ve buna bağlı sosyal medya mecralarının kullanılması, sıradan insanların hayatlarına dokunması önemlidir. Sıradan insanlara, taleplerini kamu araçları dışında ve ana akım medyanın söyleminden farklı olarak duyurabilme seçeneği sunabilen bu mecralar, yeni kamusal alana heterotipik özelliği kazandırmaktadır.

Her iki ülkede de mülakata katılanlar, bağımsız internet siteleri aracılığıyla blog, platform, inisiyatif kuran kadınlar her iki ülkede kadın hareketinin kurumsallaştığını göstermektedirler. Dernek, vakıf gibi tüzel kişilik olduğunda

hiyerarşik örgütlenmelerin olduğunu ve kendi düşüncelerini paylaşamadıklarını ve bu yüzden kendi kurdukları blog veya web siteleri aracılığıyla kadın hareketini çeşitlendirdiklerini belirtmektedirler. Anonim ve takma ad ile yazdıklarından düşüncülerini daha özgürce ifade etmektedirler. Blog veya web sitelerinde yorum yapan kadınlar da anonim olarak katkıda buldukları için sanal kamusal alan sürekli özgürleşmektedir. Bu paylaşımlar dijital ortamda oluşmaktadır ve yeni kamusal alanda sınırlar ve mesafelerin olmaması bir avantaja dönüşmektedir. Türkiye’de ikinci kuşak sayılan Müslüman feministlerin FAM nitelikli alternatif medya yayın organlarına özgünlük ve farklılık kattığı görülmektedir. Bağımsız kadın hareketleri, kurumsal feminist hareketle savaşmak yerine diyalog ve işbirliyi yapma yanlıdır. Tunus’ta ise Müslüman feministlerin için bu durum söz konusu değildir. Tüm bu yaklaşımlar yeni bir kadın kimliğinin oluştuğunu göstermektedir.

Bu yeni kimliğin habercisi kurumsallaşmış bağımsız kadın örgütleri her iki ülkede yeni nesil kadın örgütlenmesi gerektiğini ileri sürmektedirler. Türkiye’de kadın hareketinde hızlı bir değişim meydana gelmiştir. 1990’lı yıllarda kadın hareketi kurumsallaşmayı başarmıştır. Bu kurumsallaşmanın getirdiği popülerlik ve itibar kadın hareketi içinde yer almayı moda haline getirdiği gibi 2000’li yıllardaki Avrupa Birliği fonlarından yararlanma güdüsü, feminist-aktivist profilini olumsuz etkilemiştir. Fonları geçim “kayı” yapmaya çalışan, entelektüel ve aktivist niteliği zayıf kadınlar için bir girişimcilik modeline dönüşmüştür. Bu tür dernekler hızla artmış ve aralarındaki tek rekabet alanı, kimin fonlardan daha fazla aldığı ve proje yaptığı noktasına kadar gerilemiştir. Tunus’ta ise 2011’e kadar otoriter rejimden dolayı kadın hareketinin yerinde saydığı bir dönemdir. 2011’de ise muhalefete ve doğal olarak feministlere de destek vermeye çalışan Avrupa birliği fonları, Türkiye’ye benzer gelişmelere yol açmıştır. Ancak yaşanan olumsuzluklara rağmen Türkiye’de 2108’den itibaren kadın hareketinde yeniden bir bilinçlenme görülmektedir. Yeniden “ne oluyoruz?”, “yaraları saralım” temalı tartışmaların gerçekleştiği toplantılar yapılmaya başlanmıştır. Türkiye’de kadın hareketi 1990’lı yıllardan farklı olarak sınıf temelli yerine kimlik farklılıklarına odaklanmıştır ve bu yaklaşım internetin yaygınlaşmasına bağlı olarak etkili bir akıma dönüşmüştür. Ayrıca Türkiye’de kadın hareketleri bu dönemde daha fazla dışsallaşmıştır. Nitekim *HeforShe*, *Slutwalks*, *metoo* gibi küresel hareketlerde Türkiye’den ve Tunus’tan çok sayıda kadın ve kadın örgütü yer almaktadır. Dijital aktivizm için, bilgisayar klavyesi, imza kampanyalarına ve sosyal medya hareketine katılmaya, küresel kızkardeşlik hareketine destek olmaya yetmektedir. İkinci dalga feministleri sokak gösterilerinde haklarını arayan bir kuşaktır. Belki bu nedenle dijital aktivizmi “duygu geçmediği” eleştirilerde desteklerini vermeye devam etmektedirler (T. Tankut, mülakat, 29 Nisan 2019). Dijital aktivizm küresel anlamda kadın hareketini büyüten, etkisini artıran, tüm yerel hareketlili-

ği kadın mücadelesine dahil eden önemli bir adımdır. Öte yandan dijital aktivizm kalıcı değildir, geçici ve heterotipik yapıya sahiptir. Örneğin Afganistan’da veya İranda recmedilen bir kadına ait haberin videosu sosyal medyada hemen paylaşılmaktadır ve FAM yayın mecralarında haberleştirilmektedir (Dalaman, 2020, s. 339). Bu haberlerle oluşan gündem, sanal kamusal alanda sadece kadınların değil erkeklerin de dikkatini çekmektedir. Kadınların 70’lerde, 80’lerde, 90’larda yaptıkları sokak protestolarının yaşandığı, polis müdahalesine karşı risk alındığı için unutulmayan gösteriler olmaktadır. Günümüzde her iki aktivizmin iç içe geçtiği durumlardan bahsetmek mümkündür.

Yaşanan bir başka değişim ise dijital aktivizmin yükselmekle kalmayıp meşrulaşmasıdır. İnternetin kullanılmaya başladığı dönemde, her iki ülkede, sadece sokağa çıkmanın ve eylemselleşmenin aracı olabilecek bir seçenek olarak görülen dijital aktivizm bugün fenminist aktivizmin “onsuz olmaz” bir unsurudur. Bu yönelim, uluslararası ağ ve örgütlere katılım, bunların etkinliklerinin izlenmesi gibi gerekliliklere dayanmaktadır. 2020 pandemi döneminde fizik mekanların ortadan kalkması ve internet ortamında gerek iletişim gerekse dijital eylem gerekliliklerinin artması ile, dijital aktivizmin tam olarak benimsendiği söylenebilir.

İfade ve basın özgürlüğü

FAM aktivistleri her iki ülkede de konvansiyonel olarak nitelendirilebilecek; yazılı – görsel medyada, düşüncelerini açıklama, yaygınlaştırma amaçlı mecra ve yayınlara ilgi göstermektedir. Ancak gelişen internet ağları sayesinde daha kolay erişim ve yaygınlaştırma olanağı veren yeni kamusal alan, sosyal medya, konvansiyonel medya mecralarını geride bırakmıştır. Ülkelerin demokrasi, siyasi özgürlük ve insan hakları konusunda araştırma ve savunuculuk yapan araştırma enstitüsü Freedom House verilerine göre sosyal medya ve internet ağları üzerinden fikir ve düşünce özgürlüğü gerektiren eylemlere başvurma oranları her geçen yıl artmaktadır. Bu talepler, internete kolaylıkla erişebilmek için gerekli maliyetler ve özgürlükler gerektirmektedir. Talepleri gerçekleştiğinde, FAM aktivistleri, fikirlerini, tepkilerini, hak savunuculuklarını gerçekleştirebileceklerini belirtmekte; bu talepleri koşul olarak görmektedirler. Ziraz bu yeni seçeneklerin olmaması durumunun alternatifinin konvansiyonel medya mecraları ve araçları olamayacağı kanaati yaygınlaşmaktadır. Çoğu FAM örgütü ve aktivisti, yeni medyada fikir ve eylemlerini sergileyememeleri durumunda görsel veya kağıt medya araçlarını seçenek olarak görmemektedir. Bunun tipik örnekleri sivil toplum raporlarıdır. İnternet mecralarında yayınlama fırsatı olsa da olmasa da tamamına yakının basımı ve yaygınlaştırılmasında elektronik yayıncılık, kağıt ve mekanik yayın araçlarına tercih edilmektedir. Buna rağmen Freedom House verilerinde görüldüğü gibi, yeni medya ve internet üzerinden fikir özgürlüğünü sergileyebilme hakları bakımından, sürekli yükselen bir “dijital otoriterlik”, kısıtlayıcılık söz konusudur. Bu raporda, dijital özgürlüğün sağlanması açısından Türkiye,

“özgürlük bulunmayan”, Tunus ise “özgür” ülkeler olarak tanımlanmıştır (Freedom House, 2021).

Nitekim Tunus’un göreceli olarak daha iyi noktada bulunmasında Yasemin Devri taleplerinin önemli oranda kabulünü sağlamış; FAM aktivistlerinin internet özgürlüğünü de iyi noktalara taşımıştır.

Tunus, bu devrim sayesinde, katılımcı ve müzakereci demokrasi olgularında önemli ilerlemeler sağlamıştır. Bu düzeye gelmeyi sağlayan, seçimlerin şeffaflaşması, seçim kampanyalarını engelleyen kuralların kaldırılması veya esnekleştirilmesi gibi gelişmeleri, internet özgürlüğü alanına da taşımayı başarmışlardır. Süreçte yaşanan olumlu gelişmeler, daha özgürlükçü ve modern bir anayasa yapılması için ülkede ortaya çıkan tartışmalara da katkıda bulunmuştur. Anayasa revizyonu çalışmalarında FAM çevreleri daha etkin ve fazla unsurlarla müdahil olabileme fırsatı elde etmişlerdir. Tunus Kadın, Aile ve Yaşlılar Bakanlığı’na bağlı CREDIF’in (Tunus Kadın, Bilgi, Dokümantasyon, Eğitim ve Araştırma Merkezi) bir dönem müdürlüğünü yapmış olan Prof. Dr. Dalenda Larguèche, amaçlarının toplumsal ilerlemeler ile yasalar arasındaki “uçurum” düzeyinde farklılıkların giderilmesi olduğunu açıklamıştır (Larguèche & Mahfoudh-Draoui, 2015, s. 101). Yasaların değiştirilmesi için kadın örgütlerinin ve bağımsız kadın hareketlerinin FAM yayın araçları ile sergiledikleri baskının, yasaların değişmesi ile elde edilebilecek toplumsal, kültürel değişim taleplerine dayandığı görülmektedir. Toplumsal ilişkiler ağında ve uygulamalarda insan hakları temelli kadın mücadelesini içeren FAM yayın organlarının etkisi her geçen gün daha artmaktadır.

Kadın hareketlerinde eğitim ve kuşak farkı

Hem Tunus’ta, hem Türkiye’de, Feminist alternatif medya yayın organlarında yer alan kadınlarda eğitim düzeyi oldukça yüksektir. Feminist alternatif medya üreticileri ve/veya sivil toplum kuruluşlarının üyelerinin neredeyse tamamı en az lisans mezunudur ve en az bir yabancı dil bilmektedirler. Bu durum aslında bir ve ikinci dalga feminist hareketlerde de görülmektedir. Dolayısıyla feminist aktivistlik göreceli olarak toplum aydınlanmasında başarılı olmuş elit kadınların kimlik seçimlerinden birine dönüşmüştür denilebilir. Her iki ülkede FAM yayın örnekleri paralellik göstermektedir. CREDIF Müdürü Prof. Dr. Dalenda Larguèche Tunus’ta devrim sonrası diplomalı genç kadınların içinde yüksek lisans mezunlarının %62 olduğunu belirtmekle birlikte bu kadınların önemli oranda diplomalı işsiz durumunda olduğunu belirtmektedir (D. Larguèche, mülakat, 17 Ocak 2018).

Eğitilmiş feminist aktivist kitlesi, hedef kitle olarak, her eğitim kategorisinden kadınlara yönelik yayınlara gerçekleştirmekte, etkinlikler üretmektedir. Bu genel hedef kitle hedefine yönelik çalışmalar Türkiye’de işçi kadınların sorunlarını dile getiren FAM yayın organı portal olarak yayınlanan Ekmek ve Gül tarafından yapılmaktadır. Ekmek ve Gül tamamen işçi sınıfı kadınlara hitap etmektedir. Bu

kadınların çoğu mavi yakalı ve sınıf bilincine sahip kadınlardır. Burada eğitim seviyesi çok çeşitli, orta ve lise mezunu düzeyindeki kadınlara da ulaşarak onların bilinçleneceği ve sorunlarının dile getirileceği alternatif yayın olanağı sunmaktadır (Dalaman, 2020, s. 336).

Tunus'ta bu yaklaşımla çalışmalar gerçekleştiren bir başka FAM yayın organı RFM'den (Milan Kadın Radyosu) bahsedilebilir. Radyo işçi kadınlar ve taksi şoförleri tarafından yoğunlukla dinlenmektedir. Milan Kadın Radyosu veya Tunus Kadın Radyosu (RFM), tematik kadın radyosudur. Radyonun kurucusu Soumaya Hamlaoui RFM'yi radyoyu "konusu kadın olan genel bir radyo" olarak tanımlamaktadır (S. Hamlaoui, mülakat, 19 Ocak 2018). Tunus ve Türkiye kadın hareketinde ikinci ve üçüncü dalga feministleri arasında, kuşak farklılığı dikkate değer düzeydedir. Türkiye'de +40 yaş feministlerin yer aldığı ikinci kuşak, Osmanlı döneminde yaşamış birinci kuşak, halen süreci devam eden üçüncü kuşak ile önemli yapısal farklılıklarla ayrılmaktadırlar (Dalaman, 2020, s. 322).

Göze çarpan farklılıkların en ilginç, 3. kuşak FAM mecraları ve aktivistlerinin birbirleriyle iletişimlerinde, Fransızca yerine Arapça'da ısrarlı olmalarıdır. Vurguladıkları diğer bir farklılıkları ise ilk iki kuşağın ideolojik ve genelde sol görüşlülükleri karşısında üçüncü kuşak olarak kendilerinin liberal yaklaşımda oluşlarıdır. Nitekim Chouf Derneği¹'nde gönüllü çalışan avukat Sahar şu analizi yapmaktadır:

Eski feministlere çok şey borçluyuz ancak onlar daha sol kökenli biz daha liberal düşünürüz. Onlar belli kalıplarda olmayı seviyorlar ve eğitilmiş bir grup kadından bahsediyoruz. Biz daha fazla kadını kapsamak istiyoruz. İlerici feministleriz ama İslamcı kadınları da anlamak, dönüştürmek istiyoruz. Aynı zamanda LBGTİ bireyler de bizim parçamız ama eski feministler bunu kadın hareketinin bir mücadelesi olarak görmüyorlar. Şimdi yeni yeni bu konuda uzlaşmaya başladık. (S. Yahiaoui, mülakat, 16 Ocak 2018)

Tunus aktivistlerinin sinerjilerini, dernekleşme aşamasına getirebilme başarıları büyük oranda aktivistlerin dışarıda kalmasını engellememiştir. Bunun iki nedeni bulunmaktadır. Birinci neden, derneklerin örgütlenme modellerinin oldukça heterojen ve katılımcılığı destekleyen modellerde ortaya çıkmasına rağmen, sahada çok sayıda farklı görüş ve önerilere sahip aktivist bulunmasıdır. Bu durum, dernekleri, tüm görüş ayrılıklarını bir araya getirmede sınırlamaktadır. İkinci nedeni ise aktivistlerin çoğunun hiyerarşik bir yapıda bulunmaktan kaçınmalarıdır. Özellikle üçüncü kuşakta bu eğilim belirgindir. Böylece, bir kuşak farklılığı olarak, üçüncü kuşağın dernekleşmek yerine platform ve bloklar olarak hareket etme eğiliminde oldukları söylenebilir. Tunus'ta gözlemlenen bu durum Türkiye için de geçerlidir.

Türkiye'de, üçüncü kuşağın bu farklılığını temsil eden yapılardan biri "40 Tilki Kadın İnişiyatifi" dir. İnişiyatif, flört şiddetine karşı çalışmalar gerçekleştirmektedir. İnişiyatifte yer alan aktivistlerden biri yapılan mülakatta bu yöntem farklılığının nedenini şu şekilde anlatmaktadır: "1980 sonrası ikinci dalga etkisiyle kurulan derneklere hiyerarşi var, yüzüne söyleme bile 'Sen daha kaç yıllıksın kadın hareketinde' bakışı var" (Özkan, mülakat, 15 Mayıs 2018).

Tunus bağlamında, üçüncü dalga aktivistlerin genelde ilk iki kuşağı, ideolojik ve ağırlıklı olarak solcu niteliklemele-ri, bu ideolojik kaygıların tüm kadınlar için çözüm üretme arayışını sekteye uğrattığı yönündeki görüşleri, aralarındaki farklılıkları derinleştiren başka bir sürece de yol açmıştır. Zira ilk iki dalganın daha seküler oluşları, siyasal islamcılığın artmaya başladığı son dönemlerin kadın aktivistlerinin, bu dernek ve platformlarda yer bulamamalarına ve kendi yapılarını kurmak zorunda kalmalarına yol açmıştır.

Bu yapılardan birisi de devrim sonrası kurulan İslamcı parti Ennahda'nın (Yeniden Doğuş Hareketi Partisi) kadın aktivizmini temsil eden kadın hareketidir. Ennahda İslamcı bir kadın hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Tunus'un en önemli bağımsız FAM yayınlarından *Nawaat*²'in editörlerinden Thameur Mekki, bu islamcı hareketin diğerlerine göre daha az sayıda aktivistten oluştuğunu ve 2013'te Anayasa yapımı müzakerelerinin yoğunlaştığı dönemde, "erkeğin yanında tamamlayıcı vatandaş" olarak kadın hak savunuculuğuna giriştiğini ama başarılı olamadığını belirtmektedir (T. Mekki, mülakat, 16 Ocak 2018).

Bu başarısızlığın sadece Ennahda'nın izlediği stratejiden kaynaklanmadığını ileri süren Tunus'un ikinci dalga feminizm temsilcilerinden biri ve *MonMassir*³ blogunun kurucusu avukat Neila Driss feminizm ile İslamcılığın bir arada olamayacağını savunmaktadır:

Feminizm ve İslamcılık bir arada olamaz yani İslami feminizm diye bir şey olamaz. İki kavram bir biriyle çelişmektedir. Eğer bir kadın İslamcı ise erkeğe bağımlılığı kabul ediyor ve onlar ne diyorlarsa boyun eğiyor demektir. (N. Driss, mülakat, 15 Ocak 2018)

Bu tespitin benzeri Türkiye'de de yapılmaktadır. Türkiye'de farklı görüşlerdeki kadın dernek ve inisiyatiflerinin aralarındaki iletişime dayalı olarak, birbirleriyle tartışma ortamlarına girebilmeleri de üçüncü dalgada yer alan feministler arasında yaygın durumdadır. Örneğin daha liberal ve seküler kadınlardan oluşan 40 Tilki İnişiyatifi, kendini islami feminist olarak tanımlayan Reçel-blog'un paylaşımlarını beğenmekle birlikte bu blogun kendi içinde açmazları olduğu eleştirisini yöneltmektedir (M. Özkan, mülakat, 15 Mayıs 2018).

¹ 2013 yılında kurulan Chouf (Bak) Derneği, Choufouhonna (Onları Gör) Festivali'ni organize eden dernektir. Bu dernek, cinsel, etnik, ekonomik ve kültürel azınlık olarak tanımlanan kadınların bedensel ve cinsel haklarını harekete geçiren aynı zamanda onlara psikolojik, adli ve fiziksel destek veren, feminist bir organizasyon olarak tanımlanmaktadır (Dalaman, 2020, s. 277).

² *Nawaat* (Arapça "çekirdek") 2004 yılında Tunuslu internet eylemcileri tarafından "medyadan nefret etme, medyanın kendisi ol" sloganıyla bağımsız kolektif bir blog olarak ortaya çıkmıştır. 2011 sonrasında ikinci döneminde ise tüm sansürlerin ortadan kalkmasıyla kendisini tamamen alternatif bir medya yayın organı olarak tanımlaya başlamıştır (Dalaman, 2020, s. 292).

³ *Massir*, avukat Neila Driss tarafından hazırlanan, sıklıkla kadın üzerine tabu konularını tartışılan bur blog olarak 2006'da yayına başlamıştır. 2010 yılında sansürlenmiştir. 2011 yılında sansür kalınca verileri başka bir platforma taşımak istersen verilerin bir kısmı kaybolunca Facebook üzerinde aynı isimle kurduğu "Mon Massir" (Kaderim) sayfasından yazılarını yayınlamaya devam etmektedir (Dalaman, 2020, s. 280).

Siyasi yaklaşım farkları

Tunus ile Türkiye'nin siyasi tarihinde meydana gelen gelişmeler, tüm siyasi gelişmelerine ve toplumsal yapısına da yansımaktadır. Türkiye Birinci Dünya Savaşı'nda ve Kurtuluş Savaşı'nın sonunda, 1923'de bağımsız bir ulus devlet olarak kurulmuştur. Tunus ise Fransız sömürgeci olmadan önce Osmanlı İmparatorluğu yönetimindeydi. 1956 yılına kadar Fransız kolonisi olarak varlığını sürdürmüş, Müslüman bir ülke olmasının yanında Fransız kültürünü içselleştirerek farklı bir topluma dönüşmüştür. Türkiye'de kadınlar 1934'te siyasi ve medeni haklarını elde etmişken, Tunus'ta kadınlar 1957 tarihli *Code du Statut Personelle* (Kişisel Durum Yasası) kadar beklemek zorunda kalmıştır. İki ülkenin ortak özelliği kadın hareketinin bağımsızlık savaşları içinde gelişmesi ve kadın haklarının devlet eliyle verilmiş olmasıdır (Dalaman, 2020, s. 327).

Her iki ülkede de feminizmin toplumla ilişkisinde temel handikap, "eşitlik" kavramının anlatımına daha fazla yoğunlaşma zorunluluğu olmuştur. Nancy Fraser bunun tüm dünyada yaşanan genel bir sorun olduğunu, "Feministler şimdiye kadar cinsiyet eşitliğini ya eşitlikle ya da farklılıkla özdeşleştirmişlerdir; burada "eşitlik" kadınlara aynen erkekler gibi davranmak, "farklılık" ise kadınlara erkeklerden farklı olmaları nedeniyle farklı davranmak anlamına gelir" demektedir (Fraser, 1996, ss. 218-243).

İki ülkede kadın hareketlerinin gündemlerinde önemli farklılıklar bulunmaktadır. Tarihsel süreçten kaynaklanan farklılıklara rağmen her iki ülkede de ilk iki dalga kadın hareketleri, kadının toplumdaki statüsünün geliştirilmesine daha fazla odaklanmış durumdadır. Daha fazla eğitim alabilme, siyaset ve iş dünyasında daha fazla katılım ve etkinlik talepleri gibi alanlara yönelinmiştir. Dolayısıyla iki ülkedeki ilk iki dalgada gözlemlenen farklılıklar daha çok, kadının daha ileri statülere erişebilmesini sağlayabilecek stratejiler, usullere yoğunlaşmaktadır. Burada, her iki ülkede de "modernleşme", "batılılaşma" başlıkları altında, devletin siyasal alanda verdiği destekler de etkilidir. Atatürk ve Burgiba'nın ülkelerinde gerçekleştirmeye açtıkları reformların "gereği" olarak gördükleri kadın haklarının ve statüsünün iyileştirilmesine yönelik girişimleri aslında, her iki ülkede, ilk iki dalga aktivistleri için "meşruiyet" sağlayan bir etken olmuştur. Bu dönemler, devlet eliyle feminizm olarak geçirilmiştir.

Oysa 3. Dalga aktivistleri her iki ülkede de önemli handikaplarla karşı karşıya kalmıştır. Bu dalganın gündemi, kadının bedeni, can güvenliği, medeni haklara erişimi, etnik ve kültürel kimliği kadın bağlamında ele alışları gibi tercihlere odaklanan hak savunuculuğu niteliklidir. Her biri eylem, cinsiyet ayrımcılığı, kadın hakları karşıtı gelenekler, anlayışlarla mücadele gibi, devletten daha çok toplumu hedef almıştır. Toplumun etkilenmesi, yönlendirilmesi ve değişmeye zorlanması amaçlı olmuştur. Çoğu zaman tabular, sosyal kastlar ve tabakaları, dini kurumları zorlayan bu yöntem, gerek toplum gerekse devlet tarafından onların "siyasi muhalif" olarak algılanmasına neden olmuştur.

Üstelik bu siyasi muhalif olarak kabul etme eğilimi, 3.dalga kadın hareketlerini sosyal yapıya, geleneklere, kültüre "saldıran" ideolojik, dünyanın başka ülkelerindeki benzerleriyle iletişim halinde, onlardan talimat alan unsurlar olma suçlamalarına dönüşmüştür.

Her iki ülkenin tarihsel geleneğinde, devletin vatandaşı için en iyisini zaten sağlayacağı yönünde kurgulanmış siyasal kültürü karşısına alan, kendileri için en iyi olanı kendilerinin tayin edebilme hakları bulunduğunu ileri süren 3. Dalga aktivistleri ve yapılar, her iki ülkede de ilk iki dalgaya göre önemli engellemelerle karşı karşıya bulunmaktadır.

Nitekim bu süreç, 3.dalga feminizmin, bağımsız kadın örgütleri çıkarabilmesini, 20. yy sonuna kadar geciktirmiş, bağımsız feminist örgüt kurulamamıştır. Tunus'un 1 ve 2. Dalga kadın mücadelesini "devlet feminizmi" olarak isimlendiren 3. Dalga feministleri, kendi yaklaşımlarını "bağımsız" olarak nitelendirmeyi tercih etmektedirler.

Tunus'ta, 3. Dalganın "bağımsız feminizm" olarak kendini ilk ikisinden ayırması, Ben Ali döneminde başlamış, bu dalga kendisini bir taraftan devlete karşı konumlandırırken diğer taraftan ilk iki dalgadan feminist hareketlere mesafe koymuş, yer yer de karşı karşıya gelmiştir.

2. dalga feminist hareket Tunus'ta devletin kendi eliyle alan açtığı feminist hak savunuculuğunun dışında devlet feminizmini temsil eden UNFT (Ulusal Tunus Kadınlar Birliği) yanında, ATFD (Tunuslu Demokrat Kadınlar Derneği) ve AFTURD'u (Tunuslu Araştırmacı Kadınlar Derneği) kurmuştur. Bu bağımsız yapılar üzerinden kadın hareketine kamusal bir alan yaratmışlardır. Bu kamusal alanda gerçekleştirdikleri çalışmalar, oluşturdukları kamuoyu, özellikle Yeni Anayasa hazırlıkları sırasında etkisini göstermiştir. Bu önemli kazanımlara rağmen 3.dalga, süreci yeterli görmemekte, halen daha eksikler bulunduğunu dile getirmektedir. Örneğin bağımsız hareket içinde yer alan aktivist ve blog yazarı Emna Ben Jemaa, 2013'te yapılan yeni Anayasa'da kadın haklarına yönelik sağlanan iyileştirmelerin sadece başkent Tunus ve kıyı kentlerde hayata geçirilebildiğini, ülkenin içlerindeki daha az gelişmiş kentlerde uygulamanın sorunlarla karşılaştığını, bunu sağlamanın öncelikleri olduğunu belirtmiştir (E. Ben Jemaa, mülakat, 17 Ocak 2018).

Türkiye'de de buna benzer gelişmeler kaydedilmektedir. Özellikle kadınların siyasal temsili açısından bağımsız girişimler bulunmaktadır. Ancak bu yapının kurumsallaşması zayıf durumdadır. Türkiye'de bu konuda çalışan ve 2. Dalga kadın hareketinin en eski kurumlarından KA.DER (Kadın Adayları Destekleme Derneği) dışında başka bir dernek bulunmamakta, rast gelinebilen bazı dernekler sadece seçim dönemlerinde etkin olmaya çalışmaktadır. Tunus'ta *Aswat Nissa* (Kadınların Sesi) özellikle kırsaldaki kadınları güçlendirmek ve siyasete hazırlamak amacıyla devrim sonrası kurulan bir dernektir. Aynı zamanda siyasi partilerle de çalışmakta, partilerle oluşturdukları organik bağlarla siyasette olmak isteyen kadınlara ulaşmaktadırlar. Tunus'un belli

bölgelerinde yaptıkları “Siyaset Akademileri” sayesinde de kadınlar arasında bilinirliklerinde artış olduğunu düşünmektedirler (S. Ben Said, mülakat, 18 Ocak 2018).

Türkiye’de feminizmin etkin olarak kullandığı platformlarda, herhangi bir derneğe, örgüte üye olmadan sürece katılan kadınların göreceli olarak daha azının kadın örgütlerine üye olması, daha azının bu örgütlerin eylem çağrularına katılmaları, genel siyasi atmosferle doğrudan ilgilidir. Tunus’la kıyaslandığında Türkiye’de 3. dalga feminizm, ideolojik bir kanat, sistem karşıtlığı ve toplumsal kanaatleri temsil etmeyen marjinal kesim olma ithamlarına maruz kalmaktadır. Bu gündem sadece kadına karşı şiddet ve kadın cinayetleri konusunda, sınırlı olarak muhatap kabul edilmeye yol açmaktadır.

Eşit vatandaşlık, siyasette eşit temsil, karar alma mekanizmalarında kadın temsilinin artması gibi konularda kadınların örgütlenmesi zayıftır. Bunun nedenini, kamuoyu oluşturma gücünün zayıflığıdır. Türkiye’deki siyaset geleneği, kadınların siyasette yer alabilme olanaklarını sınırlandırmaktadır. Tunus’ta ise kadınlar, siyasette erkeklerle eşit mücadele hakkını elde etmeye odaklanmış, önemli kazanımlar elde etmişlerdir. Eşitlik konusunda kamuoyu oluşturmak, gençlerin siyasete katılımının artırılması gibi konularda kamuoyu çok duyarlı ve Tunus kadın örgütlenmesi siyasi eşitlik üzerine kurulmuş durumdadır. Mayıs 2018 yerel seçimlerinden sonra Tunus’ta yerel yönetimlerde kadın oranı yüzde 47’ye yükselmiştir. Kadın üyelerdeki çarpıcı artış, tüm seçimler için aday listelerinde erkekler ve kadınlar arasında eşitlik ilkesine göre parite ve fermuar sistemlerini içeren 2016 seçim yasasının sonucudur (UNWomen, 2018). Seçim yasasında kadın erkek eşitliğine dair hiçbir sistem bulunmayan Türkiye’de ise, ise kadınların yerel yönetimlerde temsili en son yapılan Mart 2019 mahalli seçimlerine göre %10,7’dir (Kaşıkırık vd., 2019). Bu durum kadınların hak arama mücadelelerinde siyasi temsil haklarını seçim sistemine koyduran Tunuslu kadınların daha başarılı olduğunun bir göstergesi olarak tespit edilebilir. Bu noktada kadın hareketinin yıllardır süren mücadelesinin yanı sıra yeni kuşaklarla çeşitlenen sosyal medya ve feminist alternatif medya yayın organları ile seslerini duyurmalarının büyük etkisi bulunmaktadır.

Kadına yönelik şiddet

Türkiye feminist hareketlerinin gündemi, Tunus’daki gibi üç feminist dalganın taleplerini içeren konseptte sahiptir. Gerçekleştirilen reformlara rağmen halen daha temel insan hakları bağlamında tüm insanlara sağlanması gereken haklardan bazılarını yönelik olarak talepler, kadın hak savunuculuğunun da gündemindedir. Örneğin halen daha, yaşam hakkının korunması bağlamında, kadına karşı şiddet eylemleri ve kadın cinayetlerinin önlenmesine yönelik çalışmalar gündemindedir.

Türkiye’de kadın haklarının halen daha, temel insan hakları bağlamında ele alınmaya zorlayan siyasal yapı, bu hak alanını müstakil bir insan hakkı alanı görmemektedir.

Gerek sivil toplumda gerekse kamusal aktörlerde bu anlayış, söylem hakimiyeti, 3. dalga feminizmi daha fazla zorlayan hareketler ortaya çıkarmaktadır.

3. dalga feminizmin, 1. ve 2. dalga feminizmi eliyle bu çağa kadar dile getirilmiş ve belkide çözülmüş sorunları da dile getirmek, bunlardan sonra kendi gündemindeki taleplere yoğunlaşmak zorunda kalması söz konusudur. Örneğin, boşanma davası ile elde edilen nafaka hakkının süreyle sınırlandırılması girişimlerine karşı yürütülen kampanyalar, medeni hakların bir parçasıdır ve bu sınırlandırma girişimi aslında 1930’larda elde edilen vatandaşlık haklarından geri adım atılmasıdır. Yine, küçük yaşta evliliklerin yasaklanmasına ilişkin mevzuatın, yasalara eklenen istisnalarla etkisiz hale getirilmeye çalışılması, son seksen yılda elde edilen insan hakları kazanımlarını yok sayma anlamı taşımaktadır.

3. dalga feminist hareketlerinin dünyada ve ülkemizde hayata geçirilmesi için gündemine aldığı, çaba sergilediği uluslararası sözleşmeler, kararların gerek toplum gerekse devlet tarafından sindirilmesinde yaşanan zorluk, bu genel çerçeveden kaynaklanmaktadır.

Türkiye, 8/3/2012 tarihinde, 6284 Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun’u kabul etmiştir. Kanunun kabul edildiği oturumda yapılan tartışmalarda söz alan muhalefet partisi temsilcisi milletvekili Akif Hamzaçebi, 3. dalga feminist örgütlerin kanuna karşı ileri sürdüğü eleştirileri içeren şu konuşmayı yapmıştır:

“Ev içi şiddet” demişsiniz, ev içi şiddette şiddetin türlerini fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik şiddet olarak tanımlıyorsunuz, Hükümet böyle tanımlıyor. Dört grup: Fiziksel, cinsel, psikolojik, ekonomik. Geliyoruz, kadına yönelik şiddette bu tür bir ayrım yok; bu Kanun’da şiddet olarak tanımlanan bütün türler kadına yönelik şiddet olarak tanımlanır. Peki, geliyorum şiddetin tanımına, 3’üncü maddedeki şiddetin tanımında şöyle bir ifade var: Fiziksel, cinsel, psikolojik, ekonomik şiddet sayılıyor ama bunun yanında bir de sözlü şiddet konulmuş. Ev içi şiddette sözlü şiddet yok. Yani, Hükümet, ev içi şiddette, aile içi şiddette, ailede kadına karşı sözle yapılan, sözle uygulanan şiddeti şiddet saymıyor. Böyle, ev içi şiddeti hoş gören bir anlayış. Bu doğru değil. (Hamzaçebi, 2012)

Bu eleştirilere dönemin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Ayşenur İslam tarafından şu beyanlar hatırlatılarak cevap verilmiştir:

Türkiye’nin Avrupa Konseyi Dönem Başkanlığı sırasında, İstanbul’da imzaya açıldığı için İstanbul Sözleşmesi olarak da adlandırılan Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi, 2011 yılında siz değerli milletvekillerinin tam katılımıyla ülkemiz tarafından çekincesiz olarak imzalandı ve yürürlüğe girdi. Kadına yönelik şiddetle mücadelede uluslararası alanda atılmış çok önemli bir adım olarak kabul edilen bu Sözleşme henüz dünya ölçeğinde yürürlüğe girmedi -ki biliyorsunuz yürürlük tarihi 2014’tür yani bu yıldır- 2011 yılından başlayarak Hükümetimiz bu Sözleşme’yi geçerli saydı ve o andan itibaren de yapılan pek çok mevzuatta bu Sözleşme’nin maddelerini uygulamaya çalıştı. (İslam, 2014)

Kadın haklarının özellikle 6284 Sayılı Kanun’da, siyasetin kadınlara verdiği bir kamu hizmeti gibi sunulması anlayışı, 3. dalga feminist hareketlerinin bu tartışmalara katılmasını engelleyen, bu hareketleri muhalif siyasal söylemler

kabul eden anlayışa dayanmaktadır.

Nitekim 2014'te yürürlüğe giren İstanbul Sözleşmesi'nin korunmasına yönelik çalışmaların feminist hak savunucu örgütler ve hareketler tarafından sahiplenilmesi, siyasetçilerin, feminist aktivistler karşısında sanki "siyasal yenilgi yaşamış" hissiyle davranmalarına neden olmuş, önceleri sözleşmenin uygulanmasına yönelik isteksizlik zamanla bu sözleşmelerin fesh edilmesine dönük kampanyalara evrilmiştir.

Aslında her iki ülke siyasetinin 3. dalga feminist hareketlere karşı yaklaşımı benzerlikler taşımaktadır. Örneğin Tunus, CEDAW'daki çekincelerini yakın zamanda çekmiştir. İstanbul Sözleşmesi'nin Afrika kıtasındaki karşılığı kabul edilen Maputo Sözleşmesi'ni yakın zamanda imzalamıştır. Bu konuda alternatif medyada kadınlar Türkiye'de çok aktif iken Tunus'ta kadınlar geri kalmaktadırlar. Benzer durum LBGTİ hakları açısından da tartışmalı seyretmektedir. İkinci dalga feministlerden ATFD ve AFTURD'un kurucularından Souad Triki eşcinselliğin yasak olması konusunun feminist hareket için soyut olduğunu ve kadınların daha önemli sorunları olduğunu söylemektedir ve LBGTİ bireyleri kadın hareketinin içine dahil etmeye çalışan genç feministleri eleştirmektedir (S. Triki, mülakat, 18 Ocak 2018).

Türkiye'de 2011 sonrasında ortaya çıkan yeni kuşak feministler tarafından yayınlanan bloglar, web siteleri ve sosyal medya araçları, iktidara baskı yapabilen alternatif medya araçlarına dönüşmüş ve şiddetin önlenmesine odaklanan yeni bir kamusal alan oluşturmuştur. Kadın hareketi içinde kadına karşı şiddetle mücadeleyle odaklanan bir kurum olarak Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı 2. Dalga kadın hareketinin en önemli kazanımlarındandır. Bunun yanında yakın zamanlarda dernekleşen Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu ve Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği'nin yanında kurumsal yapıya girmeden şiddet konusunda etkin FAM yayın organları bulunan bağımsız genç feministler 40tilki, 5Harfliler, Çatlak Zemin, Erklotia, Kadına Şiddete Karşı Müslüman İnisyatifi (KŞKMİ), Sen de Anlat Platformu, Kampüs Cadıları, Reçel-Blog gibi platformlarda etkin olarak çalışmaktadırlar (Dalaman, 2020, s. 203).

Tunus'ta kadın hareketinin önceliği siyasal haklar görünmektedir. Kadına yönelik şiddetle mücadeleyi konu edinen çalışmalar Türkiye ile karşılaştırıldığında ikincil planda kalmıştır. Şiddet mağduru kadınların hizmet alabildiği kadın sığınma evleri yetersiz sayıdadır. Toplumsal yapı, şiddet gören kadınların yaşadıklarını anlatabilmesini, şikayetçi olabilmelerini sağlayan mekanizmalar bulunmamaktadır. Kadın hak savunucularının da çok azı kadına yönelik şiddete yönelik çalışmaktadır.

Tunus'ta kadına yönelik şiddet alanında Türkiye'nin uygulamalarını örnek alan çalışmalar yeni yeni ortaya çıkmaktadır. Örneğin Mor Çatı Vakfı'nın uzun yıllardır hayata geçirdiği kadın sığınma evleri, AFTURD ve UNFT tarafından gündeme alınmış, kurulması için adımlar atılmaya başlanmıştır.

"Colibe" diye anılan mirasta kadın-erkek eşitliği için kurulan komisyonun başkanı Bochra Belhaj Hmida önce Tunus'un laik partisi Nida Tunus'tan milletvekili idi ama daha sonra Nida Tunus'un tavizler vererek diğer partilerle koalisyon yapmasını protesto ederek bağımsız milletvekili oldu. Hmida, 1993'te ATFD bünyesinde şiddete karşı kampanyalar düzenlediklerini, 1999'da cinsel tacizi önlemek için birçok çalışma yaptıklarını belirtmektedir. Ben Ali zamanında bu çalışmaların durduğunu ama devrim sonrası kadına yönelik şiddetle mücadelenin yeniden başladığını ve çok kısa zamanda sığınma evlerinin artırılması konusunda çalışmaların artacağını söylemektedir (B. Belhaj Hmida, mülakat, 15 Ocak 2018).

SONUÇ

Türkiye ve Tunus feminist alternatif medya eylemselliği, yaşanan 3 dönemde biriktirilmiş deneyimlere dayalı yeni bir aşamaya geçmeye hazırlanmaktadır. Bu deneyimlerle şekillenecek feminist dalganın seyrine bağlı olarak, kadın haklarına yönelik olumlu gelişmelerin yaşanması olası görülmektedir. Ancak süreci etkileyen içsel ve dışsal faktörler bakımından, farklılıkları derinleştirme yerine farklılıkları çeşitlilik kabul etme yönünde kritik dönemeçler bulunmaktadır. Bunlardan biri, kadın hareketine eklenen 3. cinsiyet seçeneklerinin İslamcı geleneklerin oldukça katı ve derinden yaşamaya devam ettiği iki ülke tarafından benimsenmesindeki zorluktur.

Başka bir dönemeç ise kurumsallaşmaya doğru atılan, kendi döneminde gerekli görülen ama mevcut durumda "kadın" kategorisini evrensel bir rehberlik kategorisi olarak gösterebilecek feminist karakterin bütüncül olamama paradoksudur.

Beyaz orta sınıf feministlerin tarihsel süreçte ortaya çıkardığı, ataerkil kavramının ve "küresel kızkardeşlik" fikri artık ayrıştırıcı bulunmamaktadır. Örneğin siyah lezbiyen kadınların koalisyonu olan Combahee River Collective (2013) bu genellemelere karşı çıkmaktadır. Türkiye'de de Kürt Feminist hareketi ne feminist hareket ayrıştırıcı suçlamasını yapmakta, Kürt kadın hareketi ise ötekileştirildiği iddiasında bulunmaktadır. Kesişimsel bakış olarak tanımlanabilecek bu yaklaşımlar, mevcut feminizm gündemini ipotek altına almaktadır.

Feministlerin temel sorunu kendi gündemini oluşturmada zorluk çekmeleridir. İktidarın icraatlarına tepki verilmesi, kadın cinayetlerine karşı sokaklarda eylem yapılması ve sadece seçim dönemlerinde kadın adaylar lehine kampanya yapılması dışında çeşitlenme olmaması Türkiye'de kadın hareketinin en büyük sorunudur. Alternatif medya bu gündemin canlanmasını, çok sayıda insanın bilinçlenmesini ve bu etki-tepki konusunu uzun bir tartışma gündemine yaymaktadır. Feminist hareket için yer bulamayan ya da feminist hareketin hiyerarşik yapısı içinde olmak istemeyen sıradan kadınlar feminist alternatif medya yayın organlarında bağımsız oluşturdukları bloglar, e-dergiler, Facebook

sayfaları aracılığıyla yeni bir feminist kimliğin oluşmasını sağlamışlardır. Gizli feminist kimliği de diyebileceğimiz bu kimlikler feminisist alternatif medya yayın organlarının başarısı olmasının yanı sıra bir yandan da ürünüdür. Son dönem oluşan inisiyatif ve platformlarda takma isimlerle ve/veya sadece ön isimlerle yazmak ve var olmak, feminist gündemi tartışmak farklı feminist eğilimlerin mümkün olduğunun bir göstergesidir.

Feminist örgütlerin mali sürdürülebilirlikleri açısından sağlam kaynaklara kavuşması, sivil toplum örgütlerinin genelinden beklenen “hükümet dışılık”la çelişen uygulamalarla zedelenmektedir. Devlete, uluslararası örgütlere ve Avrupa Birliği gibi devletimsi otoritelere fon bağımlılığı, onların bağımsızlığının tartışılmasına neden olmaktadır.

Tunus ve Türkiye feminist alternatif medya yayın organları, yükselen İslamcılık ve yeni sağ siyaset, bir ve ikinci dalgada, vatandaşlık hakları bağlamında elde edilen kazanımların geriye gitmesi riskini doğurmuş, feminist hareketlerin temel insan hakları ve siyasal haklara yeniden, daha fazla yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak, kadına karşı ayrımcılık ve şiddetle ilgili, çoğu fiziki ve sosyal altyapı çalışması gerektiren, toplumun eğitilmesine yoğunlaşması gereken çalışmalarda, güçlerinin azalmasına neden olmuştur.

Sonuç olarak, kadın hareketinin başladığı günlerden günümüze kadın yayın organları dünyada olduğu gibi Türkiye ve Tunus’ta da kadın hareketinin şekillenmesinde öncü rol oynarken kadın kimliklerinin oluşmasında ve bu kimliklerin kendilerini oluşturan feminist medyada kendini göstermiştir. Gelişen teknoloji ve dijital medya aracılığıyla oluşan feminist alternatif medya yayın organları ile kadın kimliğinin değiştiğini, kadın hareketinin kurumsal yapısının dışında daha bağımsız ve kendi ürettikleri bloglar, internet siteleri, sosyal medya sayfaları ile kendilerini ifade edebilen yeni bir kadın kimliği ortaya çıkmıştır.

Etik: Bu makalenin yayınlanmasıyla ilgili herhangi bir etik sorun bulunmamaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması ile ilgili olarak herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Ethics: There are no ethical issues with the publication of this manuscript.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declared no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

KAYNAKLAR

- Accad, E. (1985). Femmes de Tunisie. *Les Cahiers du GRIF*, (32), 143-146.
- Akal Aslan, E. (2001). Kadın ve siyaset aykırı bir örnek: İKD. A. İlyaoğlu & N. Akgökçe (Ed.), *Yerli Bir Feminizme Doğru* içinde (ss. 455-484). Sel Yayıncılık.
- Arat, Y. (1991). 1980’ler Türkiye’sinde kadın hareketi: Liberal Kemalizm’in radikal uzantısı. *Toplum ve Bilim*, (53), 7-19.
- Aşa, E. (1989). *1928’e kadar Türk kadın mecmuaları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
- Atakul, S. (2002). *Popüler feminist bir yaygın deneyimi: Kadınlara Mahsus Gazete Pazartesi* (Tez No. 117574) [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Atton, C. (2002). *Alternative media*. Sage.
- Bilal, M., & Ekmekçioğlu, L. (2006). *Bir adalet feryadı: Osmanlı’dan Türkiye’ye beş Ermeni feminist yazar, 1862-1933*. Aras Yayıncılık.
- Bora, A. (2010). Hatırlananlar ve unutulunanlar: İslam coğrafyasında modernleşme ve kadın hareketleri. *Türk Dün-yası Sosyal Bilimler Dergisi*, (53), 51-66.
- Camilerde Kadınların Bir Senesi Nasıl Geçti? (2018, 7 Ekim). *Kadınlar Camilerde*. [CrossRef]
- Castells, M. (2008). *Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür*: Cilt 1. Ağ toplumunun yükselişi (E. Kılıç, Çev.; 2. baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi. (Orijinal eserin yayım tarihi 1996)
- Chen, G. M., Pain, P., & Barner, B. (2018). “Hashtag feminism”: Activism or Slacktivism? D. Harp, J. Loke, I. Bachmann (Ed.), *Feminist approaches to media theory and research* içinde (ss. 197-218). Palgrave Macmillan, Cham. [CrossRef]
- Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği. (t.y.). *Visual productions*. <https://cinselsiddetlemucadele.org/en/visual-productions> adresinden 21.03.2021 tarihinde erişildi.
- Çakır, S. (1996). *Osmanlı kadın hareketi*. Metis.
- Çakır, S., & Gülbahar, H. (2000). Türkiye’de kadın hareketinin yüz yılı kronolojisi. *Kadın Hareketinin Yüzyılı 2000 Ajandası* içinde (ss. 225-277). Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı.
- Combahee River Collective. (2013). A black feminist statement. C. R. McCann & S. K. Kim (Ed.), *Feminist theory reader: Local and global perspectives* içinde (ss. 115-122). Routledge.
- Dalaman, Z. B. (2020). *Türkiye ve Tunus’ta feminist alternatif medya ve kadın hareketi*. Milenyum Yayınları.
- Davaz, A. (2014). *Eşitsiz kız kardeşlik: Uluslararası ve Ortadoğu kadın hareketleri, 1935 kongresi ve Türk Kadın Birliği*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Davaz Mardin, A. (1998). *Kadın süreli yayınları bibliyografyası, 1928-1996: Hanımlar Âlemi’nden Roza’ya*. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, Türkiye

- Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Demiray, E. (2011). Kadın hareketi ve örgütlenme. G. Y. Oğuz (Ed.), *Toplumsal yaşamda kadın* içinde (ss. 189-218). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Downing, J. D. (1988). The alternative public realm: The organization of the 1980s anti-nuclear press in West Germany and Britain. *Media, Culture & Society*, 10(2), 163-181. [CrossRef]
- Downing, J. D. (2001). *Radical media: Rebellious communication and social movements*. Sage. [CrossRef]
- Fougeyrollas-Schwebel, D. (2009). Feminist hareketler (G. Acar Savran, Çev.). H. Hirata, F. Laborie, H. le Doaré, & D. Senotier (Ed.), *Eleştirel feminizm sözlüğü* içinde. Kanat Kitap.
- Fraser, N. (1996). Gender equity and the welfare state: A post-industrial thought experiment. S. Benhabib (Ed.), *Democracy and difference: Contesting the boundaries of the political* içinde (ss. 218-243). Princeton University Press.
- Freedom House. (2021). Countries and Territories. <https://freedomhouse.org/countries/freedom-world/scores> adresinden 20.02.2021 tarihinde erişildi.
- Habermas, J. (2003). Kamusal yaşamın yapısal dönüşümü (T. Bora & M. Sancar, Çev.). İletişim. (Orijinal eserin yayım tarihi 1962)
- Hamzaçebi, A. (2012, 8 Mart). 24. Dönem, 5. Yasama yılı, 76. Birleşim konuşması. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. [CrossRef]
- Hogan W. (2017). [A. Honwana tarafından yazılan *Youth and revolution in Tunisia* adlı kitabın değerlendirmesi]. *The Oral History Review*, 44(1), 161-165. [CrossRef]
- Honwana, A. (2013). *Youth and revolution in Tunisia*. Zed Books.
- İslam, A. (2014, 25 Kasım). 24. Dönem, 5. Yasama yılı, 18. Birleşim konuşması. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*. [CrossRef]
- Kaşıkırık, A., Dokuzcan, H., Akpınar, İ. E., & Karaoğlu, N. (2019). *2019 Yerel Seçimlerine Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Perspektifinden Bakmak Araştırma Raporu*. Kadın Adayları Destekleme Derneği. [CrossRef]
- Kheder, R. (2015, 3 Aralık). Amina Sbouï lance “Farida”, un magazine féminine-féministe en Tunisie! *Femmes de Tunisie*. [CrossRef]
- Kılıçaslan, E. (2020). Siyasal iletişim bağlamında “Arap Baharı” sürecinden bugüne Suriye krizi ve NATO’nun “Akdeniz Diyalogu” stratejisi. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4(9), 23-39. [CrossRef]
- Köker, E. (1997). Feminist alternatif medya üzerine. *Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yıllık 1995-1996* içinde (ss. 23-44). Ankara Üniversitesi.
- Larguèche, D., & Mahfoudh-Draoui, D. (2015). Les ressources documentaires sur les femmes et le genre en Tunisie. A. Kadri & N. Moujoud (Ed.), *L’institutionnalisation du genre au Maghreb et en contexte migratoire* içinde (ss. 93-109). EME éditions.
- Lievrouw, L. (2011). *Alternative and activist new media*. Polity.
- Mansbridge, J. (1995). What is the feminist movement? M. Marx Ferree & P. Y. Martin (Ed.), *Feminist organizations: Harvest of the new women’s movement* içinde (ss. 27-34). Temple University Press.
- Moghadam, V. M. (2018). *The state and the women’s movement in Tunisia: Mobilization, institutionalization, and inclusion*. Center for the Middle East, Rice University’s Baker Institute for Public Policies. [CrossRef]
- Mulrine, C. (2011). *Women’s organizations in Tunisia: Transforming feminist discourse in a transitioning state* (Independent Study Project (ISP) Collection No. 1136). SIT Graduate Institute. [CrossRef]
- Nguyen, M. (2000). Some people hide their bombs in books. *Punk Planet*, (40), 18-20. [CrossRef]
- Ovadia, S. (1994). Çok imzalı ve çok öznel bir kronoloji denemesi. *Birikim*, (59), 55-57.
- Özkoç, Ö. (2019). Tunus’ta demokrasiye geçiş süreci ve En-Nahda’nın ideolojik dönüşümü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74(3), 689-718. [CrossRef]
- STGM. (2021). İllere ve faaliyet alanına göre dernekler. <https://www.siviltoplum.gov.tr/illere-ve-faaliyet-alanlarina-gore-dernekler> adresinden 18.03.2021 tarihinde erişildi.
- Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*. Birikim Yayınları.
- Tekeli, Ş. (1989). 80’lerde Türkiye’de kadınların kurtuluşu hareketinin gelişmesi. *Birikim Dergisi*, (3), 34-41.
- Tekeli, Ş. (1991). Kadınların siyasetten dışlanmışlıklarının 55 yıllık öyküsü. N. Arat (Ed.), *Kadınlar ve Siyasal Yaşam Eşit Hak-Eşit Katılım* içinde (ss. 115-128). Cem Yayınevi.
- Toska, Z., Çakır, S., Gençtürk, T., Yılmaz, S., Kurç, S., Art, G., & Demirdirek A. (Ed.). (1992). *İstanbul kütüphanelerindeki eski harfli Türkçe kadın dergileri bibliyografyası: (1869-1927)*. Metis.
- UNWomen. (2018, 27 Ağustos). *Historic leap in Tunisia: Women make up 47 per cent of local government*. [CrossRef]
- Waltz, M. (2005). *Alternative and activist media*. Edinburgh University Press.
- Yanıkaya, B. (2014). Türkiye’de feminist (alternatif) medya: Duvarları aşmak. B. Yanıkaya & B. Çoban (Ed.), *Kendi medyanı yarat: Cilt 2. Alternatif medya-kavramlar, tartışmalar, örnekler* içinde (ss. 47-99). Kalkedon Yayınları.
- Yegen, C. (2018). Doğru haber alma hakkı ve sosyal medya dezenformasyonunu doğruluk payı ve yalansavar ile tartışmak. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 101-121. [CrossRef]
- Zobl, E. (2011). Zehn Jahre ladyfest: Rhizomatische netzwerke einer lokalen, transnationalen und virtuellen queer-feministischen szene. R. Reitsamer & W. Fichna (Ed.), *They say I’m different...: Populärmusik, szenen und ihre akteurinnen* içinde (ss. 208-227). Löcker Verlag.

MÜLAKAT LİSTESİ

Belhaj Hmida, B. (2018, 15 Ocak). *Mülakat. Z. B. Dalaman, Tunus.*
Tunus.
Ben Jemaa, E. (2018, 17 Ocak). *Mülakat. Z. B. Dalaman, Tunus.*
Tunus.
Ben Said, S. (2018, 18 Ocak). *Mülakat. Z. B. Dalaman, Tunus.*
Driss, N. (2018, 15 Ocak). *Mülakat. Z. B. Dalaman, Tunus.*

Hamlaoui, S. (2018, 19 Ocak). *Mülakat. Z. B. Dalaman, Tunus.*
Larguèche, D. (2018, 17 Ocak). *Mülakat. Z. B. Dalaman, Tunus.*
Tunus.
Mekki, T. (2018, 16 Ocak). *Mülakat. Z. B. Dalaman, Tunus.*
Özkan, M. (2018, 15 Mayıs). *Mülakat. Z. B. Dalaman, Tunus.*
Triki, S. (2018, 18 Ocak). *Mülakat. Z. B. Dalaman, Tunus.*
Tankut, T. (2019, 29 Nisan). *Mülakat. Z. B. Dalaman, Tunus.*
Yahiaoui, S. (2018, 16 Ocak). *Mülakat. Z. B. Dalaman, Tunus.*